

Допускається до захисту:
завідувач кафедри міжнародних
економічних відносин, доктор
економічних наук, професор
_____ Марина САВЧЕНКО
« ____ » _____ 2022 р.

Механізми управління підприємствами АПК

Спеціальність 073 Менеджмент
Освітньо-професійна програма «Бізнес-адміністрування»

Комплексна кваліфікаційна (магістерська) робота

**Частина 1. Управління економічними ризиками діяльності
агропромислового підприємства у контексті глобальної
продовольчої безпеки**

Виконавець: Сергій ВАРЦАБА
Науковий керівник: Тетяна ОРЕХОВА

**Частина 2. Управління ціновою політикою агропромислового
підприємства**

Виконавець: Лілія ГЛУШКО
Науковий керівник: Леонід КІСТЕРСЬКИЙ

Частина 3. Антикризовий менеджмент агропромислового підприємства

Виконавець: Людмила СВІНЦЬКА
Науковий керівник: Леонід КІСТЕРСЬКИЙ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ВАРЦАБА СЕРГІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

Допускається до захисту:
завідувач кафедри міжнародних
економічних відносин, доктор
економічних наук, професор
_____ Марина САВЧЕНКО
« ____ » _____ 2022 р.

**Управління економічними ризиками діяльності агропромислового
підприємства у контексті глобальної продовольчої безпеки**

Спеціальність 073 Менеджмент
Освітньо-професійна програма «Бізнес-адміністрування»

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:
Тетяна ОРСХОВА, професор кафедри
міжнародних економічних відносин,
доктор екон. наук, професор

_____ підпис

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали / за шкалою ЄКТС / за національною шкалою)
Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця – 2022

АНОТАЦІЯ

Варцаба С.А. Комплексна кваліфікаційна магістерська робота *Механізми управління підприємствами АПК. Управління економічними ризиками діяльності агропромислового підприємства у контексті глобальної продовольчої безпеки. Спеціальність 073 Менеджмент. Освітня програма «Бізнес-адміністрування».* Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2022.

У роботі узагальнено теоретико-методологічні засади дослідження проблем управління економічними ризиками діяльності агропромислового підприємства; здійснено діагностику господарської діяльності ТОВ «Агрофірма Обрій»; визначено стратегічні напрями оптимізації ризиків агропромислового підприємства.

Основними науковими результатами дослідження є: ідентифікація зовнішніх та внутрішніх економічних ризиків ТОВ «Агрофірма Обрій», моделювання карти ризиків ТОВ «Агрофірма Обрій»; узагальнення державних програм підтримки зниження ризикованості агропромислового виробництва; запропоновані організаційно-економічні механізми оптимізації на мікро-рівні ризиків діяльності агропромислового підприємства.

Ключові слова: економічні ризики, агропромислове виробництво, оптимізація ризиків, економічна безпека.

81 с., 18 табл., 9 рис., бібліограф.: 56 найм.

Vartsaba S.A. Complex qualification master's thesis *Management mechanisms of enterprises of the agro-industrial complex. Management of economic risks of agro-industrial enterprise in the context of global food security. Specialty 073 Management. Educational Program «Business Administration».* Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2022.

The work summarizes the theoretical and methodological principles of the study of the problems of managing economic risks of the activity of an agro-industrial enterprise; diagnostics of the economic activity of «Agrofirma -Obriy» LLC was carried out; the strategic directions of risk optimization of the agro-industrial enterprise are determined.

The main scientific results of the research are: identification of external and internal economic risks of «Agrofirma -Obriy» LLC, modeling of the risk map of «Agrofirma- Obriy» LLC; generalization of state support programs for reducing the riskiness of agro-industrial production; proposed organizational and economic mechanisms for micro-level optimization of the risks of an agro-industrial enterprise.

Key words: economic risks, agro-industrial production, risk optimization, economic security.

81 p., 18 tables, 9 figures, bibliography: 56 items.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМИ РИЗИКАМИ ДІЯЛЬНОСТІ АГРОПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА	9
1.1 Природа та сутність управління ризиком на підприємстві.....	9
1.2 Методи ризик-менеджменту.....	11
1.3 Економічна безпека агропромислового підприємства.....	15
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ АГРОПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА НА ПРИКЛАДІ ТОВ «АГРОФІРМА-ОБРІЙ».....	27
2.1 Аналіз зовнішнього середовища ТОВ «Агрофірма-Обрій».....	27
2.2 Аналіз внутрішнього середовища ТОВ «Агрофірма-Обрій».....	35
2.3 Ідентифікація зовнішніх та внутрішніх економічних ризиків ТОВ «Агрофірма-Обрій».....	39
РОЗДІЛ 3 СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ РИЗИКІВ АГРОПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА	50
3.1 Глобальна продовольча безпека у контексті завдань Цілей сталого розвитку -2030	50
3.2 Державні програми підтримки зниження ризикованості агропромислового виробництва: досвід України та країн ЄС	56
3.3 Організаційно-економічні механізми оптимізації на мікро-рівні ризиків діяльності агропромислового підприємства.....	63
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогодні агропромисловий комплекс України розглядається як пріоритетний сектор національної економіки та потужний драйвер майбутнього економічного зростання нашої держави. Саме він має забезпечити підвищення конкурентоспроможності української економіки на основі використання конкурентних переваг з урахуванням сучасних аспектів інноваційної та інвестиційної діяльності. Український аграрний сектор із потенціалом виробництва, що значно перевищує потреби внутрішнього ринку, з одного боку, може стати локомотивом розвитку національної економіки та її ефективної інтеграції у світовий економічний простір, а з іншого – надати мультиплікативний ефект розвитку інших галузей національної економіки [1]. Слід зазначити, що нині АПК України розвивається у складних умовах. Аналіз сучасного стану сільськогосподарської галузі дає підстави стверджувати, що ця сфера відчуває нестачу фінансових ресурсів, що можна отримати, залучаючи кредитні ресурси або використовуючи власний капітал. Сталий розвиток аграрного сектору економіки України значною мірою залежить від ефективності аграрної політики та активної участі держави в її формуванні та реалізації. Проблема ускладнюється також дискусією, що нині точиться навколо формування ринку землі. Найважливішим складником формування ринку землі в нашій державі є робота щодо зміни суспільної думки, психології людей, що стосується приватної власності на землю та операцій із нею. Усе це вимагає по-новому оцінити та проаналізувати в теоретичному аспекті особливості функціонування АПК України в умовах глобалізації та процесів, що відбуваються в країні.

Підприємницька діяльність – неможлива без невизначеності і виникнення ризику. Нестабільне зовнішнє та внутрішнє середовище підприємства – це одні з основних причин виникнення ризикових ситуацій. Тому для контролю і передбачення ризику вкрай важливо використовувати систему управління ризиками.

Подальшими кроками підприємства в дослідженні проблем економічних ризиків можуть бути визначення та вивчення ризиків для конкретних сфер економічної діяльності, обґрунтування підходів до мінімізації ймовірності настання ризиків та зниження чи нейтралізації потенційних результатів їх впливу.

Проблеми розвитку агропромислового комплексу як локомотива національної економіки досліджено у роботах таких українських учених, як В.М. Геєць, Т.О. Осташко, Л.В. Шинкарук [2], Т.О. Зінчук [3], О.М. Бородіна, А.О. Гуторов [4] та ін. Аналіз питань інвестиційно-фінансової стратегії АПК, сучасних аспектів стратегії управління АПК, проблем інвестиційно-інноваційного розвитку та забезпечення конкурентоспроможності АПК проведено у наукових публікаціях Н.О. Слободянюка [5], С.М. Халатура [1; 6], О.В. Мельника [7], М.М. Воронича [8] та ін. Проведені дослідження вчених мають суттєве теоретичне та практичне значення, проте питання щодо підвищення конкурентоспроможності АПК України в сучасних умовах є недостатньо опрацьованими.

Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретичних основ і практичних рекомендацій щодо управління економічними ризиками діяльності агропромислового підприємства у контексті глобальної продовольчої безпеки.

Відповідно до мети роботи було визначено **завдання дослідження**:

- дослідити природу та сутність управління ризиком на підприємстві
- узагальнити методи ризик-менеджменту
- дослідити проблему забезпечення економічної безпеки агропромислового підприємства
- проаналізувати зовнішнє середовище ТОВ «Агрофірма-Обрій»
- проаналізувати внутрішнє середовище ТОВ «Агрофірма-Обрій»
- ідентифікувати зовнішні та внутрішні економічні ризики ТОВ «Агрофірма-Обрій»

- дослідити проблему глобальної продовольчої безпеки у контексті завдань Цілей сталого розвитку -2030
- узагальнити державні програми підтримки зниження ризикованості агропромислового виробництва
- запропонувати організаційно-економічні механізми оптимізації на мікро-рівні ризиків діяльності агропромислового підприємства

Об'єктом дослідження є процес управління економічними ризиками діяльності агропромислового підприємства.

Предметом дослідження є сукупність організаційно-управлінських та економічних відносин, що виникають в процесі управління економічними ризиками діяльності агропромислового підприємства у контексті глобальної продовольчої безпеки.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою роботи є положення сучасної теорії менеджменту, наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених в області дослідження проблем забезпечення соціально-економічної ефективності діяльності підприємства.

У процесі дослідження використано діалектичний метод наукового пізнання, а також загальнонаукові методи пізнання: метод теоретичного узагальнення; метод аналізу та синтезу; методи статистичного аналізу.

Інформаційну базу дослідження становлять офіційні матеріали та публікації, а саме Закони України, Укази Президента України, постанови Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, накази Міністерства освіти і науки України, дані Державної служби статистики України, монографічна та періодична література, результати власних досліджень автора.

Основні наукові результати, які характеризують **новизну виконаного дослідження**, полягають у такому:

- ідентифіковано зовнішні та внутрішні економічні ризики ТОВ «Агрофірма-Обрій», проведено моделювання карти ризиків ТОВ «Агрофірма «ОБРІЙ»;

- узагальнено державні програми підтримки зниження ризикованості агропромислового виробництва

- запропоновано організаційно-економічні механізми оптимізації на мікро-рівні ризиків діяльності агропромислового підприємства.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що отримані в процесі дослідження теоретичні результати можуть стати основою для формування рекомендацій щодо напрямів забезпечення управління економічними ризиками діяльності агропромислового підприємства.

Наукові результати дослідження викладено у науковій статті на тему «Основні виклики сучасної глобальної продовольчої безпеки», яку прийнято до друку у наукове видання «Вісник СНТ» Т.2 № 14, 2022 р., а також в тезах доповіді на тему «Наслідки російсько-української війни для глобальної продовольчої безпеки» на XXII Міжнародній науковій конференції студентів та молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання», 2022 р. (прийнято до друку).

Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 56 найменування. Загальний обсяг роботи становить 81 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМИ РИЗИКАМИ ДІЯЛЬНОСТІ АГРОПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

1.1 Природа та сутність управління ризиком на підприємстві

Ризик — імовірність події чи групи споріднених випадкових подій, які спричиняють збитки об'єкту, який володіє даним ризиком. Економічний ризик — об'єктивно-суб'єктивна категорія подолання конфліктності й невизначеності в ситуації неминучого вибору, що відображає ступінь досягнення очікуваного результату з урахуванням контрольованих і неконтрольованих факторів [1].

Об'єкт ризику — економічна система, для якої умови функціонування й ефективність результатів діяльності точно не відомі [1].

Суб'єкт ризику — індивід або колектив, зацікавлені в результатах управління об'єктом ризику та ті, що мають компетенцію приймати рішення щодо даного об'єкта [1].

Види суб'єктів ризику:

1. Противник ризику, тобто людина, яка при даному очікуваному доході віддає перевагу гарантованим результатам (не схильна до ризику) [2]
2. Нейтральний (байдужий) до ризику — людина байдужа до вибору між гарантованим і ризиковим результатом. На вибір об'єкта впливають якісні, не цінові фактори [2]
3. Схильний до ризику — людина, яка надає перевагу ризиковому результату відносно гарантованого [2]

Джерело ризику — фактори (явища, процеси), які спричиняються невизначеністю та конфліктністю. Фактори поділяються на об'єктивні й суб'єктивні [1].

Об'єктивні фактори — фактори, які не залежать від фірми (зовнішні): законодавча база, соціально-економічні (політичні, ринкові, митні), природні фактори [1].

Суб'єктивні фактори — фактори, які безпосередньо залежать від фірми: рівень організації виробництва, можливість забезпечення якості продукції, вибір типу контрактів, ступінь кваліфікації [2].

Найповніше та найзмістовніше тлумачення поняття економічний ризик подали такі вчені, як В. В. Вітлінський і П. І. Верченко [1]: економічний ризик – це економічна категорія, що пов'язана з подоланням невизначеності й конфліктності в ситуації неминучого вибору у ході виробничо-господарської діяльності. Вона відображає міру (ступінь) відхилення від цілей, бажаного (очікуваного) результату, а також ступінь невдачі з урахуванням впливу керованих і некерованих чинників, прямих та зворотних зв'язків стосовно об'єкта керування.

Класифікація ризику здійснюється в такий спосіб, залежно від обраної ознаки [2, 5–6, 13, 26].

- 1) «За масштабами і розмірами: — глобальний; — локальний».
- 2) «За аспектами: — психологічний; — соціальний; — юридичний; — політичний; — медико-біологічний; — комбінований».
- 3) «За ступенем об'єктивності й суб'єктивності рішень: — з об'єктивною ймовірністю; — з суб'єктивною ймовірністю; — з об'єктивно-суб'єктивною ймовірністю».
- 4) «За ступенем ризикованості рішень: — мінімальний; — припустимий; — критичний; — катастрофічний».
- 5) «За типами ризику: — динамічний — ризик непередбачених змін вартості основного капіталу внаслідок прийняття управлінських рішень, непередбачених обставин (можливі не тільки збитки, а й одержання прибутку); — статичний — ризик втрати реальних активів внаслідок нанесення збитків власності або втрати доходу у зв'язку з недієздатністю організації (тільки збитки)».

6) «Щодо часу прийняття ризикових рішень: — своєчасний; — запізнілий; — випереджальний».

7) «За кількістю осіб, які приймають рішення: — індивідуальний; — колективний» [5].

8) «Щодо ситуації: — стохастичний (в умовах невизначеності); — конкуруючий (в умовах конфлікту)»

9) «Відносно діяльності економічних суб'єктів: — виробничий — ризик, пов'язаний з можливістю невиконання фірмою своїх зобов'язань за договором або контрактом з іншим суб'єктом господарської діяльності внаслідок здійснення виробничої господарської діяльності; — фінансовий (кредитний) — ризик невиконання фірмою своїх фінансових зобов'язань перед інвестором внаслідок використання кредиту для фінансування своєї діяльності; — інвестиційний (портфельний) — ризик пов'язаний з можливим знецінюванням інвестиційно-фінансового портфеля, що складається як із власних цінних паперів, так і придбаних; — ринковий — ризик пов'язаний з можливим коливанням ринкових процентних ставок, як власних національних грошових одиниць, так і закордонних» [6]

1.2 Методи ризик-менеджменту

Ризик-менеджмент – це «управління підприємством у цілому з урахуванням впливу ризиків на основі процесу їх ідентифікації, оцінки та аналізу, а також вибору й використання методів нейтралізації їх наслідків для досягнення оптимального співвідношення між рівнем ризику та стратегічними можливостями підприємства [4].

Відповідно, ризик-менеджмент спрямований на знаходження оптимального співвідношення між високим рівнем ризику, що може призвести до краху підприємства, і повною відмовою від нього, що призводить до втрати конкурентоспроможності [7].

Управління ризиками – це процеси, пов’язані з ідентифікацією, аналізом ризиків та прийняттям рішення, що включає максимізацію позитивних і мінімізацію негативних наслідків настання ризикових подій [8]. Обов’язкова умова дієвої системи ризик-менеджменту – дотримання певних принципів, основні з яких такі:

- усвідомлення прийняття ризиків;
- особиста відповідальність кожного учасника ризик-менеджменту; колегіальність і демократизм у групі спеціалістів, котрі займаються проблемами ризику;
- коректне формулювання мети управління ризиками та можливість впливу на ті характеристики ризиків, які сприяють досягненню мети;
- об’єктивність, достовірність, повнота й надійність інформації;
- охоплення управління ризиком усіх горизонтальних і вертикальних ієрархічних рівнів підприємства, органічний зв’язок усіх управлінських елементів підприємницького ризику (системний підхід);
- незалежність управління окремими ризиками;
- зіставленість рівня ризиків, що приймаються, із рівнем дохідності підприємства та його фінансовими можливостями;
- мінімізація спектра можливих ризиків і ступінь їх впливу;
- швидка реакція суб’єкта господарювання на внутрішні та зовнішні зміни, які виражаються в реалізації ризику;
- урахування фактора часу в управлінні ризиками;
- мінімізація витрат на організацію й здійснення ризик-менеджменту;
- інноваційний підхід до управління ризиками [9].

Процес управління ризиками включає виконання таких процедур: ідентифікацію й аналіз ризику, аналіз альтернативних методів управління ризиком, вибір методів управління ризиками, виконання обраного методу управління, виконання обраного методу управління, моніторинг результатів та вдосконалення системи управління ризиком [10] (рис.1.1).

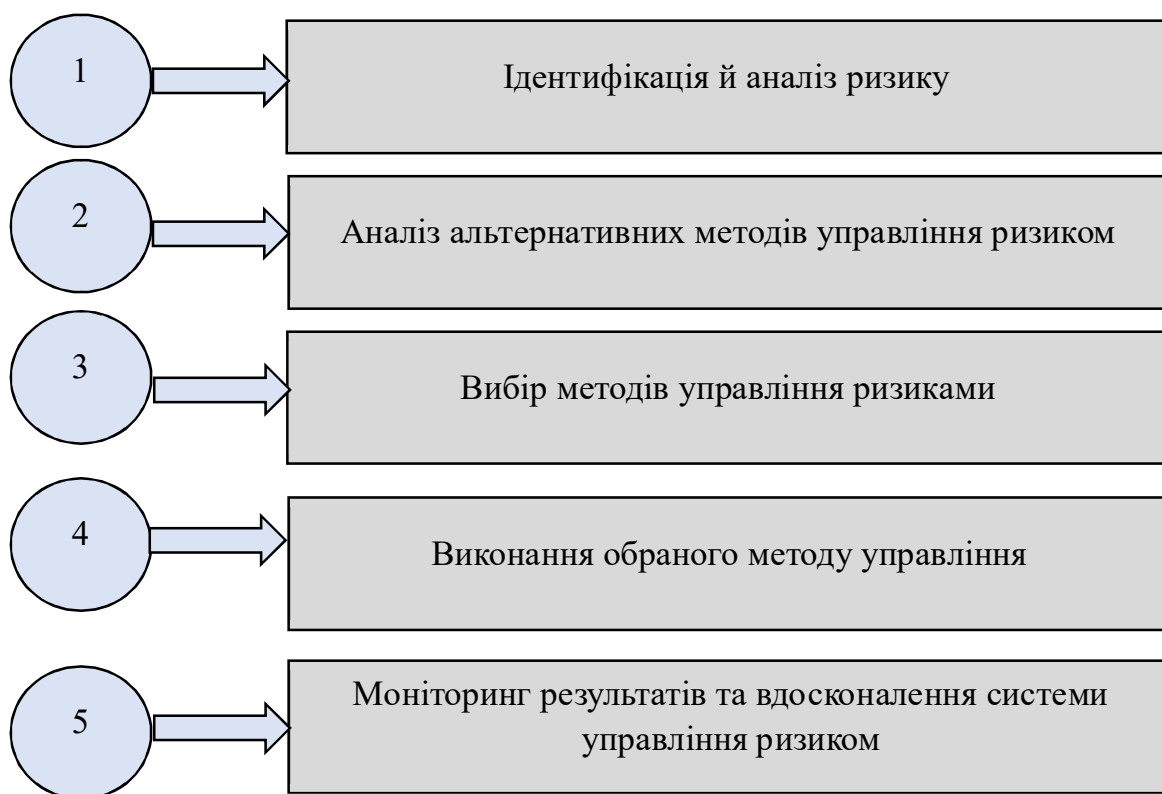

Рисунок 1.1 - Етапи управління ризиком

Джерело: побудовано автором за матеріалами [10]

Ідентифікація ризиків визначає, які «ризики спроможні вплинути на об'єкт, і документує їх характеристики та повинна залучати якнайбільше учасників: менеджерів проекту, замовників, користувачів, незалежних фахівців [11].

Якісна оцінка ризиків – це процес представлення якісного аналізу ідентифікації ризиків і визначення тих із них, що вимагають швидкого реагування. Така оцінка ризиків визначає ступінь важливості ризику й вибирає спосіб реагування.

Кількісна оцінка ризиків установлює ймовірність виникнення ризиків і вплив їх наслідків на проект, що дає змогу групі управління проектами правильно ухвалювати рішення й уникати невизначеностей.

Кількісна оцінка ризиків сприяє визначенню:

- імовірності досягнення кінцевої мети проекту;

- ступеня впливу ризику на проект й обсяги непередбачених витрат і матеріалів, які можуть знадобитися;
- ризики, що потребують якнайшвидшого реагування та більшої уваги, а також вплив їх наслідків на проект;
- фактичні витрати, передбачувані терміни закінчення [12].

Система показників кількісної оцінки ризику вміщує абсолютні й відносні величини:

1) P_i – імовірність появи випадкової величини, яка може бути визначена суб'єктивним та об'єктивним методами. Об'єктивний метод розрахунку передбачає оцінку частоти, із якою в минулому відбувалася ця подія:

$$P_i = \frac{n'}{n}, \quad (1.1)$$

де n – повна кількість випадків;

n' – події, які цікавлять.

2) $M(x)$ – математичне сподівання досліджуваної величини (наслідків яких-небудь дій, наприклад прибуток). Математичне сподівання, пов'язане з невизначеною ситуацією, є середньозваженим усіх можливих результатів, де ймовірність кожного з них використовується як частота або питома вага відповідного значення:

$$M(x) = \sum_{i=1}^{\infty} x_i * p_i, \quad (1.2)$$

де x_i – значення випадкової величини;

p_i – відповідні ймовірності.

3) $D(x)$ – дисперсія – середньозважене з квадратів відхилень дійсних результатів від середніх очікуваних. Характеризує розсіювання значення випадкового параметра від його середнього прогнозованого значення та розраховується за формулою:

$$D(x) = \sum_{i=1}^n (x_i - M(x))^2 * P_i \quad (1.3)$$

4) $\delta(x)$ – середньоквадратичне відхилення, що показує максимально можливе коливання певного параметра від його середньоочікуваної величини та дає можливість оцінити ступінь ризику з погляду ймовірності його здійснення (чим більша величина цієї числової характеристики, тим ризикованіше господарське рішення):

$$\delta(x) = \sqrt{D(x)} \quad (1.4)$$

5. $K(x)_{VAR}$ – коефіцієнт варіації порівнює ризикованість напрямів діяльності й конкретних ситуацій за ознаками (утратами), вираженими в різних одиницях виміру [13]:

$$K(x)_{VAR} = \delta(x) / M(x) \quad (1.5)$$

Коефіцієнт варіації може змінюватися в межах від 0 до 100 %. Чим менша величина, тим більш стабільною є прогнозована ситуація та, відповідно, меншим ступінь ризику виконання напряму діяльності чи певного заходу. Останній етап управління ризиками на підприємстві – їх мінімізація, що включає розробку методів і технологій зниження негативного впливу ризиків на проект. Ця процедура містить ідентифікацію й розподіл кожного ризику за категоріями. Ефективність розробки реагування прямо визначає, якими будуть наслідки впливу ризику на проект – позитивними чи негативними.

1.3 Економічна безпека агропромислового підприємства

Економічна безпека — це стан економічної системи, який дозволяє їй розвиватися динамічно й ефективно, вирішувати соціальні завдання, при якому держава має можливість виробляти й проводити в життя незалежну економічну політику [14].

У загальному значенні під економічною безпекою слід розуміти найважливішу якісну характеристику економічної системи, яка визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства [15].

Економічна безпека підприємства (фірми) — це такий стан даного господарського суб'єкта, при якому життєво важливі компоненти структури й діяльності підприємства характеризуються високим ступенем захищеності від небажаних змін. Для цього підприємству слід дотримуватися стратегії, яка забезпечує достатній рівень нарощування соціально-економічного потенціалу, стійкий розвиток бізнесу та підготовленість до можливих небажаних змін у сфері його життєдіяльності [16].

Економічна безпека є економічною основою. Забезпечення її — це гарантія незалежності країни, умова стабільності й ефективної життєдіяльності суспільства, досягнення успіху. Забезпечення національної безпеки неможливе без оцінки життєздатності економіки, її міцності при можливих зовнішніх і внутрішніх загрозах, тому економічна безпека належить до найважливіших національних пріоритетів [17].

Вона включена до системи державної безпеки разом з такими її складовими, як забезпечення обороноздатності країни, підтримання громадського спокою в суспільстві, захист від екологічних катастроф.

Економічна безпека розглядається як найважливіша якісна характеристика економічної системи, яка визначає її спроможність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства, а також послідовну реалізацію національно-державних інтересів [18].

Структура економічної безпеки включає три найважливіших положення:

1. Економічна незалежність. Не має абсолютного характеру, тому що міжнародний поділ праці робить національні економіки взаємозалежними. Тому в сучасних умовах економічна незалежність означає можливість контролю за національними ресурсами, досягнення такого рівня виробництва,

ефективності та якості продукції, який забезпечує її конкурентоспроможність і дозволяє брати участь у світовій торгівлі, коопераційних зв'язках та обміні науково-технічними досягненнями.

2. Стабільність національної економіки. Передбачають захист власності у всіх її формах, створення надійних умов та гарантій для підприємницької активності, стримування факторів, здатних дестабілізувати ситуацію (боротьба з кримінальними структурами в економіці, недопущення серйозних розривів у розподілі доходів, що можуть викликати соціальні потрясіння).

3. Здатність до саморозвитку і прогресу. Створення сприятливого клімату для інвестицій, постійна модернізація виробництва, підвищення професійного, освітнього і загальнокультурного рівня працівників стають необхідними й обов'язковими умовами стабільності та самозбереження національної економіки» [19].

Загальна концепція безпеки промислового підприємства повинна охоплювати таке коло питань:

1. Розробка єдиної методики збору і подання інформації про виробничу діяльність для всіх філій та підрозділів.

2. Ідентифікація можливих небезпек та інцидентів, що призводять до них, оцінка їх частоти.

3. Збір і обробка даних за минулими збитками. Розробка єдиної методики оцінки збитку від несприятливих подій, яка повинна враховувати як прямі, так і непрямі збитки.

4. Інтегральна оцінка ризику, одержання усереднених показників за видами ризику та окремими об'єктами і підрозділами підприємства, виявлення статистичних закономірностей.

5. Оцінка можливостей підприємства щодо управління ризиком і наявності ресурсів для ліквідації наслідків несприятливих ситуацій.

6. Формування загальної концепції промислової безпеки, управління різними групами ризиків з урахуванням їхньої специфіки, особливостей

функціонування окремих об'єктів, їх територіального розташування і т.ін. Урахування законодавчих вимог до промислової безпеки.

7. Створення комплексної системи заходів щодо управління якістю продукції, яка випускається.

8. Закріплення розробленої концепції в нормативних і методичних матеріалах, оформлення декларації промислової безпеки. Розробка перспективного плану заходів на період від трьох до п'яти років [20].

Система показників (індикаторів), які мають кількісне вираження, дозволяє завчасно сигналізувати про небезпеку і вживати заходів для її попередження.

Для економічної безпеки мають значення не самі показники, а їхні граничні значення.

Граничні значення — це граничні величини, недотримання значень яких перешкоджає нормальному розвитку різних елементів відтворення, призводить до формування негативних, руйнівних тенденцій у галузі економічної безпеки [21].

Наближення значення показників економічної безпеки до їх гранично допустимої величини свідчить про «наростання загроз соціально-економічної стабільності суспільства, а перевищення граничних значень — про входження суспільства в зону нестабільності та соціальних конфліктів, тобто про реальний підрив економічної безпеки [22]. Індикаторами можуть виступати: гранично допустимий рівень державного боргу, збереження або втрата позицій на світовому ринку, залежність національної економіки та її найважливіших секторів від імпорту закордонної техніки, сировини, комплектуючих виробів [23].

Серед показників економічної безпеки можна визначити: економічне зростання, природно-ресурсний, виробничий, науково-технічний потенціал країни; динамічність і адаптивність господарського механізму, а також його залежність від зовнішніх факторів (рівень інфляції, дефіцит консолідованого бюджету, вплив зовнішньоекономічних факторів, стабільність національної

валюти, внутрішня й зовнішня заборгованість); якість життя (ВВП на душу населення, рівень диференціації доходів, забезпеченість основних груп населення матеріальними благами і послугами, працездатність населення, стан навколишнього середовища т. ін.) [24]

Система показників граничних рівнів зниження безпеки: «гранично допустимий рівень зниження економічної активності, обсягів виробництва, інвестування і фінансування, збереження демократичних основ суспільного ладу, підтримка оборонного, науково-технічного, інноваційного, інвестиційного та освітнього потенціалу; гранично допустиме зниження рівня і якості життя основної маси населення, за межами якого виникає небезпека неконтрольованих соціальних, трудових, міжнаціональних та інших конфліктів; гранично допустимий рівень зниження витрат на підтримання й відтворення природно-екологічного потенціалу, за межами якого виникає небезпека незворотного руйнування елементів природного середовища, завдання непоправних збитків здоров'ю нинішнього і майбутнього поколінь та ін [24].

Критерійна оцінка економічної безпеки містить оцінки: ресурсного потенціалу та можливостей його розвитку; рівня ефективності використання ресурсів, капіталу і праці та його відповідності рівню у найбільш розвинених і передових країнах, конкурентоспроможності економіки; цілісності території й економічного простору; суверенітету, незалежності та можливості протистояння зовнішнім загрозам; соціальної стабільності та умов запобігання соціальних конфліктів [25].

Актуальною проблемою для сучасного підприємства є визначення рівня економічної безпеки, яку пропонується розглядати як міру узгодження його інтересів з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, а будь-який його інтерес — як його взаємодію із суб'єктами зовнішнього середовища, у результаті якого воно отримує прибуток [26]. Тоді логічно припустити, що критерієм економічної безпеки підприємства є одержаний в результаті взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища прибуток, яким воно може

вже розпоряджатися на свій розсуд, тобто чистий прибуток. За відсутності прибутку або, більше того, збитків, не можна говорити про дотримання інтересів підприємства, а отже, про те, що воно перебуває в економічній безпеці. У цьому випадку перед ним реально стоїть загроза банкрутства. Отже, для визначення рівня економічної безпеки підприємства необхідно визначити ступінь ризику банкрутства. Вважається, що можна істотно осилити підхід до аналізу ризику банкрутства, поєднуючи облік кількісних (фінансових) та якісних (індикаторних) показників в аналізі, причому розглядаючи їх не тільки у статиці, але й у динаміці. Однак наявні методи не дають аналітикам такої можливості [26].

Підхід до аналізу ризику банкрутства дозволяє аналізувати ризик банкрутства, спираючись не тільки на країну, період часу, галузь, а й на саме підприємство, на його економічну й управлінську специфіку. Теорія нечітких множин знайшла досить широке застосування у техніці — економіці. Однак у вітчизняній практиці економічного аналізу ці та методи використовуються вкрай рідко [27]. Розглянемо зміст методу нечіткої логіки [28].

На першому етапі вводяться наступні базові множини і підмножини станів, описані природною мовою:

а) повна множина станів E підприємства розбита на п'ять підмножин виду:

E_1 — підмножина станів «граничного неблагополуччя»;

E_2 — підмножина станів «неблагополуччя»;

E_3 — підмножина станів «середньої якості»;

E_4 — підмножина станів «відносного благополуччя»;

E_5 — підмножина станів «граничного благополуччя»;

б) відповідній множині E повна множина ступенів ризику банкрутства G розбивається на п'ять підмножин:

G_1 — підмножина «граничний ризик банкрутства»,

G_2 — підмножина «ступінь ризику банкрутства високий»,

G_3 — підмножина «ступінь ризику банкрутства середній»,

G_4 — підмножина « низький ступінь ризику банкрутства»,

G_5 — підмножина «ризик банкрутства незначний». Передбачається, що показник G приймає значення від 0 до 1 за визначенням;

в) для довільного окремого фінансового або управлінського показника X_i повна множина його значень ζ_i розбивається на п'ять підмножин:

V_{i1} — підмножина «дуже низький рівень показника X_i »,

V_{i2} — підмножина «низький рівень показника X_i »,

V_{i3} — підмножина «середній рівень показника X_i »,

V_{i4} — підмножина «високий рівень показника X_i »,

V_{i5} — підмножина «дуже високий рівень показника X_i » [28].

Причому передбачається:

– зростання окремого показника X_i пов'язане зі зниженням ступеня ризику банкрутства, поліпшенням становище розглянутого підприємства. Якщо для даного показника спостерігається протилежна тенденція, то в аналізі його варто замінити протилежним. Наприклад, показник частки позикових коштів в активах підприємства розумно замінити показником частки власних коштів в активах;

– виконується додаткова умова відповідності множин V , E і G наступного виду: якщо всі показники під час аналізу мають, відповідно до класифікації, рівень підмножини V_{ij} , то стан підприємства кваліфікується як E_j , а ступінь ризику банкрутства — як G_j [29].

Виконання цієї умови впливає, з одного боку, на правильну кількісну класифікацію рівнів показників і на правильне визначення рівня значущості показника в системі оцінки.

Етап 2 (показники). Будується набір окремих показників $X = \{ X_i \}$ загальною кількістю N , які, на думку експерта-аналітика, з одного боку, впливають на оцінку ризику банкрутства підприємства, а з іншого – оцінюють різні за природою сфери ділового й фінансового життя підприємства (щоб уникнути дублювання показників з точки зору їх значущості для аналізу) [28].

Етап 3 (значущість). Ставиться у відповідність кожному показнику u_i рівень його значущості для аналізу — r_i . Щоб оцінити цей рівень, треба розмістити всі показники з убаванням значущості так, щоб виконувалося правило» [28]:

$$r_1 \geq r_2 \geq \dots r_n \quad (1.6)$$

Етап 4 (класифікація ступеня ризику). На цьому етапі будується класифікація поточного значення g показника ступеня ризику G як критерій розбивання цієї множини на підмножини (табл.1.1) [29].

Таблиця 1.1 - Класифікація ступеня ризику банкрутства

Інтервал значень G	Найменування підмножини
$0,8 < g < 1$	G_1 — «граничний ризик банкрутства»
$0,6 < g < 0,8$	G_2 — «ступінь ризику банкрутства високий»
$0,4 < g < 0,6$	G_3 — «ступінь ризику банкрутства середній»
$0,2 < g < 0,4$	G_4 — «низький ступінь ризику банкрутства»
$0-0,2$	G_5 — «ризик банкрутства незначний»

Джерело: побудовано автором на основі [29]

Етап 5 (класифікація значень показників). Тут будується класифікація поточних значень x показників u як критерій розбивання повної множини їхніх значень на підмножини виду B (табл. 1.2) [28].

Таблиця 1.2 - Класифікація значень показників

Найменування показника	Критерій розбивання на підмножини				
	B_{i1}	B_{i2}	B_{i3}	B_{i4}	B_{i5}
X_1	$x_1 < b_{11}$	$b_{11} < x_1 < b_{12}$	$b_{12} < x_1 < b_{13}$	$b_{13} < x_1 < b_{14}$	$b_{14} < x_1$
...
X_i	$x_i < b_{i1}$	$b_{i1} < x_i < b_{i2}$	$b_{i2} < x_i < b_{i3}$	$b_{i3} < x_i < b_{i4}$	$b_{i4} < x_i$
...
X_N	$x < b_1$	$b_1 < x < b_2$	$b_2 < x < b_3$	$b_3 < x < b_4$	$b_4 < x$

Джерело: побудовано автором на основі [28]

Етап 6 (оцінка рівнів показників). Отримані результати зводяться у (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 - Рівень аналізованих показників [28]

Найменування показника	Поточне значення
X_1	X_1
...	...
X_i	X_i
...	...
X_N	X

Джерело: побудовано автором на основі [28]

Етап 7 (класифікація рівня показників). Проведемо класифікацію поточних значень x за критерієм (табл. 1.2) Результатом проведеної класифікації є (табл. 1.4).

Таблиця 1.4 - Оцінка поточних значень аналізованих показників

Найменування показника	Результат класифікації за підмножинами				
	B_{i1}	B_{i2}	B_{i3}	B_{i4}	B_{i5}
X_1	λ_{11}	λ_{12}	λ_{13}	λ_{14}	λ_{15}
...
X_i	λ_{i1}	λ_{i2}	λ_{i3}	λ_{i4}	λ_{i5}
...
X_N	λ_{N1}	λ_{N2}	λ_{N3}	λ_{N4}	λ_{N5}

Джерело: побудовано автором на основі [28]

де $\lambda_{ij}=1$, якщо $b_{i(j-1)} < x_i < b_{ij}$ і $\lambda_{ij}=0$ у протилежному випадку.

На етапі 8 проводиться оцінка ступеня ризику, тобто виконуються формальні арифметичні дії за оцінкою ступеня ризику банкрутства g :

$$g = \sum_{j=1}^5 g_j \sum_{i=1}^N r_i \lambda_{ij} \quad (1.7)$$

де $g_j=0,9 - 0,2(j-1)$.

Зміст формул полягає в наступному: спочатку оцінюється вага тієї або іншої підмножини з V при оцінці стану підприємства E і при оцінці ступеня ризику G [28].

Ця вага надалі бере участь у зовнішньому підсумовуванні для визначення середнього значення показника g , де g_j є не що інше, як середня оцінка g із відповідного діапазону четвертого етапу методу [28].

На останньому етапі 9 здійснюється лінгвістичне розпізнавання. Класифікується отримане значення ступеня ризику [28].

Тим самим висновок про ступінь ризику підприємства набуває лінгвістичної форми. Отже, викладений підхід дозволяє експерту найкраще формалізувати свої нечіткі уявлення, трансформувавши мову слів у мову кількісних оцінок. Якщо він добре знає підприємство зсередини, то йому не складно визначити саме ті фактори, які найбільше впливають на процеси втрати платоспроможності (включаючи помилки менеджменту), поставити у відповідність цим факторам кількісні показники і пронормувати їх [29].

При цьому, якщо експерту складно класифікувати, він може під час нормування успішно застосовувати нечіткі описи.

Досвід застосування поданого підходу показав, що з точки зору динаміки комплексних показників підхід на базі нечіткої логіки і підхід Альтмана дають однотипні результати [30].

Однак якщо результати підходу Альтмана не підлягають верифікації (неможливо сказати, як коефіцієнти, отримані на одній статистиці, придатні для іншої), то у випадку методу нечіткої логіки врешті-решт немає у відповіді нічого, крім того, що закладено у структурі вихідних даних. Успіх аналізу полягає в тому, як глибоко розуміється суть того, що відбувається на окремому одиничному підприємстві, а також у тому, як співвідноситься підприємство з галуззю господарства, до якої воно належить [31].

Висновки до розділу 1

Категорію «ризик» можна визначити як імовірність події чи групи споріднених випадкових подій, які спричинюють збитки об'єкту, який володіє даним ризиком. Економічний ризик — це об'єктивно-суб'єктивна категорія подолання конфліктності й невизначеності в ситуації неминучого вибору, що відображає ступінь досягнення очікуваного результату з урахуванням контрольованих і неконтрольованих факторів.

Найповніше та найзмістовніше тлумачення поняття «економічний ризик» подали такі вчені, як В. В. Вітлінський і П. І. Верченко [1]: економічний ризик – це економічна категорія, що пов'язана з подоланням невизначеності й конфліктності в ситуації неминучого вибору у ході виробничо-господарської діяльності. Вона відображає міру (ступінь) відхилення від цілей, бажаного (очікуваного) результату, а також ступінь невдачі з урахуванням впливу керованих і некерованих чинників, прямих та зворотних зв'язків стосовно об'єкта керування.

Відповідно, ризик-менеджмент спрямований на знаходження оптимального співвідношення між високим рівнем ризику, що може призвести до краху підприємства, і повною відмовою від нього, що призводить до втрати конкурентоспроможності [7].

У загальному значенні під економічною безпекою слід розуміти найважливішу якісну характеристику економічної системи, яка визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства [15].

Таким чином, економічна безпека підприємства (фірми) — це такий стан даного господарського суб'єкта, при якому життєво важливі компоненти структури й діяльності підприємства характеризуються високим ступенем захищеності від небажаних змін. Для цього підприємству слід дотримуватися стратегії, яка забезпечує достатній рівень нарощування соціально-економічного потенціалу, стійкий розвиток бізнесу та підготовленість до можливих небажаних змін у сфері його життєдіяльності.

Економічна безпека є економічною основою. Забезпечення її — це гарантія незалежності країни, умова стабільності й ефективної життєдіяльності суспільства, досягнення успіху. Забезпечення національної безпеки неможливі без оцінки життєздатності економіки, її міцності при можливих зовнішніх і внутрішніх загрозах, тому економічна безпека належить до найважливіших національних пріоритетів [17].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ АГРОПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА НА ПРИКЛАДІ ТОВ «АГРОФІРМА-ОБРІЙ»

2.1 Аналіз зовнішнього середовища ТОВ «Агрофірма-Обрій»

Агропромисловий комплекс України має комплексну структуру, оскільки вона має включати:

- 1) галузі, що виробляють засоби для сільськогосподарського виробництва та інші галузі;
- 2) сільськогосподарське виробництво;
- 3) галузі, які здійснюють переробку, збереження, транспортування сільськогосподарської продукції, сировину, доведення її безпосередньо до споживача;
- 4) виробничу та соціальну інфраструктуру цієї сфери.

Кожна з галузей сільськогосподарської промисловості виконує свою роль у процесах відтворення економіки, але основу становить сільськогосподарське виробництво.

Відповідно до концепції поділу стадій розвитку Д. Бела [32] (доіндустріальний, індустріальний, постіндустріальний), на доіндустріальній стадії панівною була аграрна сфера життєдіяльності суспільства. На промисловому етапі почали домінувати галузі, яка визначалася значно більшим потенціалом підвищення продуктивності праці та поглиблення поділу праці.

У зв'язку з цим сільське господарство перемістилося на друге місце. Але пізніше світова економіка зіткнулася з новими глобальними викликами: загострення проблеми голоду та злиднів, виснаження ресурсної бази навколишнього природного середовища, порушення екологічної рівноваги. Тому в цих умовах роль сільськогосподарської галузі значно зростає.

Зазначимо, що агропромисловий комплекс має особливе значення в економіці країни. Він належить до числа основних народногосподарських комплексів, що визначають умови підтримки життєдіяльності суспільства. Його

важливість полягає не тільки в забезпеченні людей їжею, а й у тому, що він впливає на зайнятість і ефективність населення національного виробництва в цілому.

Аграрне господарство є найбільшим з основних (базових) комплексів в економіці країни. Агропромисловий комплекс України забезпечує робочими місцями близько 35% усіх працівників сфери матеріального виробництва. У цьому полі зосереджено чверть усіх виробничих фондів і майже 15% ВВП країни.

Питома вага капітальних вкладень у сільське господарство у загальному обсязі інвестицій в економіку України становить 10%. До відтворення включено близько 30% гілок господарського комплексу країни.

Приблизно 70% від загального обсягу промислових товарів народного споживання в країні виробляється з сільськогосподарської сировини.

Роздрібна торгівля продуктами харчування становлять приблизно 50% від загального обсягу товари.

До агропромислового комплексу України відноситься три основні гілки.

Перша галузь сільськогосподарської промисловості — тракторо- і сільськогосподарське машинобудування, машинобудування для харчової промисловості, агрохімії (виробництво мінеральних добрив і мікробіологічних промисловість), кормова промисловість, система матеріально-технічного обслуговування сільського господарства, меліорації та сільського будівництва.

Друга галузь – рослинництво, тваринництво, рибальство та лісове господарство.

Третя галузь сільського господарства - харчова промисловість, холодильне, складське господарство, спеціалізований транспорт промисловості, торгівлі та інші підприємства і організації, що здійснюють розстоювання кінцевої продукції до споживача, включаючи оптові ринки, роздрібну торгівлю та громадське харчування.

До кожної із зазначених гілок відносяться відповідні галузі науки та підготовки кадрів [33].

За останні роки агропромисловий комплекс перетворився на ключову галузь економіки України. У 2018 році українські аграрії випередили металургів і вийшли в лідери ринку за обсягом експорту продукції, забезпечуючи майже 40% усіх валютних надходжень України.

При цьому левову частку експорту становить сировина. Найбільше зростання експорту у 2018 році спостерігався за сировиною та напівфабрикатами первинної переробки.

Рекордні врожаї зернових та олійних культур дають змогу розраховувати на майбутнє зростання експорту та валютних надходжень.

Загалом весь український аграрний експорт у 2018 році перевищив відповідний показник 2012 року у грошовому вираженні на 700 млн дол. США і становив 18,6 млрд дол. США. За цей період частка аграрного сектора в обсязі ВВП України зросла вдвічі - з 9% до 18%.

Динаміку обсягів виробництва за основними видами продукції рослинництва представлено у (табл. 2.1)

Таблиця 2.1 - Динаміка обсягів виробництва за основними видами продукції рослинництва

	Обсяг виробництва (валовий збір) сільськогосподарських культур, тис.т					
	культури зернові та зернобобові ¹	буряк цукровий фабричний	соняшник ¹	картопля	культури овочеві	культури плодові та ягідні ²
1	2	3	4	5	6	7
1991	38674	36168	2311	14550	5932	1537
1992	38537	28783	2127	20277	5310	2122
1993	45623	33717	2075	21009	6055	2798
1994	35497	28138	1569	16102	5142	1153
1995	33930	29650	2860	14729	5880	1897
1996	24571	23009	2123	18410	5070	1924
1997	35472	17663	2308	16701	5168	2793
1998	26471	15523	2266	15405	5492	1178
1999	24581	14064	2794	12723	5324	766
2000	24459	13199	3457	19838	5821	1453
2001	39706	15575	2251	17344	5907	1106
2003	20234	13392	4254	18453	6538	1697

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4	5	6	7
2004	41809	16600	3050	20755	6964	1635
2005	38016	15468	4706	19462	7295	1690
2006	34258	22421	5324	19467	8058	1114
2007	29295	16978	4174	19102	6835	1470
2008	53290	13438	6526	19545	7965	1504
2009	46028	10068	6364	19666	8341	1618
2010	39271	13749	6772	18705	8122	1747
2011	56747	18740	8671	24248	9833	1896
2012	46216	18439	8387	23250	10017	2009
2013	63051	10789	11051	22259	9873	2295
2014 ³	63859	15734	10134	23693	9638	1999
2015 ³	60126	10331	11181	20839	9214	2153
2016 ³	66088	14011	13627	21750	9415	2007
2017 ³	61917	14882	12236	22208	9286	2048
2018 ³	70057	13968	14165	22504	9440	2571
2019 ³	75143	10205	15254	20269	9688	2119
2020 ³	64933	9150	13110	20838	9653	2024
2021 ³	86010	10854	16392	21356	9935	2235

Джерело: побудовано автором на основі [34]

Представленні у (табл. 2.1) дані свідчать про зростання виробництва культур зернових та бобових у 2021 році у порівнянні із 1991 роком у 2,22 рази, падіння виробництва за зазначений період у 3,33 рази, зростання виробництва соняшника у 7 разів, зростання виробництва картоплі у 1,5 рази, овочевих культур – в 1,7 рази, плодово-ягідних культур – в 1,5 рази.

Експорт сільськогосподарської продукції України на 80% – це сировина. Географія експорту сільськогосподарської продукції наступна: країни Азії - близько 42%, країни ЄС – понад 33%, країни Африки – близько 16%, країни СНД – трохи більше 6%. Згідно з моніторинговим звітом Єврокомісії про стан торгівлі сільськогосподарською продукцією, у 2019 році найбільшими експортерами сільськогосподарської продукції до країн ЄС були США, Бразилія та Україна.

Згідно зі звітом Єврокомісії, з листопада 2018 р до жовтня 2019 р. експорт сільськогосподарської продукції зі США склав 12,3 млрд. євро, з Бразилії - 11,7 млрд. євро, з України - 7,3 млрд. євро.

Водночас в аграрному секторі спостерігається монокультура: основна товарна маса і лише деякі продукти - кукурудза, пшениця, соняшник, ріпак, соєві

боби - забезпечують грошову оцінку.

Нині така галузь, як українське тваринництво перебуває в глибокій кризі: постійно скорочується поголів'я сільськогосподарських тварин. У (табл. 2.2) представлено динаміку обсягів виробництва продукції тваринництва.

Таблиця 2.2 - Динаміка обсягів виробництва продукції тваринництва

	Кількість сільськогосподарських тварин на 1 січня, тис. голів				
	велика рогата худоба		свині	вівці та кози	птиця, млн. голів
	усього	у т. ч. корови			
1990	25194,8	8527,6	19946,7	9003,1	255,1
1991	24623,4	8378,2	19426,9	8418,7	246,1
1992	23727,6	8262,6	17838,7	7829,1	243,1
1993	22456,8	8057,2	16174,9	7236,6	214,6
1994	21607,3	8077,7	15298,0	6862,6	190,5
1995	19624,3	7818,3	13945,5	5574,5	164,9
1996	17557,3	7531,3	13144,4	4098,6	149,7
1997	15313,2	6971,9	11235,6	3047,1	129,4
1998	12758,5	6264,8	9478,7	2361,8	123,3
1999	11721,6	5840,8	10083,4	2026,0	129,5
2000	10626,5	5431,0	10072,9	1884,7	126,1
2001	9423,7	4958,3	7652,3	1875,0	123,7
2002	9421,1	4918,1	8369,5	1965,0	136,8
2003	9108,4	4715,6	9203,7	1984,4	147,4
2004	7712,1	4283,5	7321,5	1858,8	142,4
2005	6902,9	3926,0	6466,1	1754,5	152,8
2006	6514,1	3635,1	7052,8	1629,5	162,0
2007	6175,4	3346,7	8055,0	1617,2	166,5
2008	5490,9	3095,9	7019,9	1678,6	169,3
2009	5079,0	2856,3	6526,0	1726,9	177,6
2010	4826,7	2736,5	7576,6	1832,5	191,4
2011	4494,4	2631,2	7960,4	1731,7	203,8
2012	4425,8	2582,2	7373,2	1739,4	200,8
2013	4645,9	2554,3	7576,7	1738,2	214,1
2014	4534,0	2508,8	7922,2	1735,2	230,3
2015 ¹	3884,0	2262,7	7350,7	1371,1	213,3
2016 ¹	3750,3	2166,6	7079,0	1325,3	204,0
2017 ¹	3682,3	2108,9	6669,1	1314,8	201,7
2018 ¹	3530,8	2017,8	6109,9	1309,3	204,8
2019 ¹	3332,9	1919,4	6025,3	1268,6	211,7
2020 ¹	3092,0	1788,5	5727,4	1204,5	220,5
2021 ¹	2874,0	1673,0	5876,2	1140,4	200,7
2022 ¹	2644,0	1544,0	5608,8	1094,3	202,2

Джерело: побудовано автором на основі [34]

За даними Державної служби статистики України (табл. 2.2) у динаміці виробництва великої рогатої худоби спостерігається падіння у 9,5 разів, у виробництві свиней – в 3,6 разів, вівець та кіз – у 8,22 рази, виробництво птиці знаходиться на відносно стабільному рівні. Зазначена динаміка свідчить про зростання ризиків забезпечення продовольчої безпеки та балансу харчування населення в країні [34].

Останнім часом Україна є однією з найбільших у світі як виробників і експортерів соняшнику, олії і посіла одне з перших місць по експорту макухи соняшnikової. За експортними показниками зернових і зернобобових культур Україна увійшла до сто країн-лідерів, займаючи друге місце по експорту ріпаку, четверте місце у світовому експорті кукурудзи та ячменю та шосте місце в експорті пшениці та соєвих бобів. За останні 4-5 років Україні вдалося значно покращити позиції на експортному ринку меду, посівши восьме місце за підсумками 2018 року в світі.

Структуру експорту продукції АПК у 2020 році представлено у (таблиці 2.3).

Таблиця 2.3 - Структура експорту продукції АПК у 2020 році

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Експорт		
	тис. дол. США	у % до 2019	у % до загального обсягу
1	2	3	4
Усього	49191824,5	98,3	100,0
у тому числі			
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1188164,7	93,0	2,4
01 живі тварини	51506,9	82,3	0,1
02 м'ясо та їстівні субпродукти	652106,9	91,6	1,3
03 риба і ракоподібні	42204,0	125,5	0,1
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	426541,7	94,0	0,9
05 інші продукти тваринного походження	15805,2	105,0	0,0
II. Продукти рослинного походження	11883238,0	92,0	24,2
06 живі дерева та інші рослини	5742,6	88,6	0,0
07 овочі	168147,4	91,1	0,3

Продовження таблиці 2.3

1	2	3	4
08 їстівні плоди та горіхи	238390,2	91,6	0,5
09 кава, чай	15011,2	128,2	0,0
10 зернові культури	9410668,9	97,7	19,1
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	154490,8	76,4	0,3
12 насіння і плоди олійних рослин	1842430,9	71,9	3,7
13 шелак природний	944,1	115,3	0,0
14 рослинні матеріали для виготовлення	47412,0	90,8	0,1
III. 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	5746921,7	121,4	11,7
IV. Готові харчові продукти	3361028,2	104,4	6,8
16 продукти з м'яса, риби	22575,2	98,8	0,0
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	250271,4	98,4	0,5
18 какао та продукти з нього	201366,2	98,4	0,4
19 готові продукти із зерна	313078,7	116,2	0,6
20 продукти переробки овочів	172633,0	90,0	0,4
21 різні харчові продукти	159571,2	111,8	0,3
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	223689,3	106,1	0,5
23 залишки і відходи харчової промисловості	1576498,0	106,1	3,2
24 тютюн і промислові замітники тютюну	441345,2	100,9	0,9

Джерело: побудовано автором на основі [34]

У період 2014–2018 рр. обсяги капітальних інвестиції в Україну зросли більш ніж у півтора рази. Водночас капітальні інвестиції в розвиток сільського господарства зріс у 2,5 рази, та їх частка в загальному обсязі капітальних інвестицій зросла з 9% у 2014 році до 13% у 2018 році. На підтримку сільського господарства у 2018 році спрямовано майже 4,2 млрд грн, з них 57 % на розвиток галузі тваринництва, 22% – на зниження закупівельної ціни сільськогосподарської техніки.

Капітальні інвестиції в сільськогосподарську сферу економіки протягом 2021 року зросли порівняно з січнем-груднем 2020 року на 24,9% (рис. 2.1).

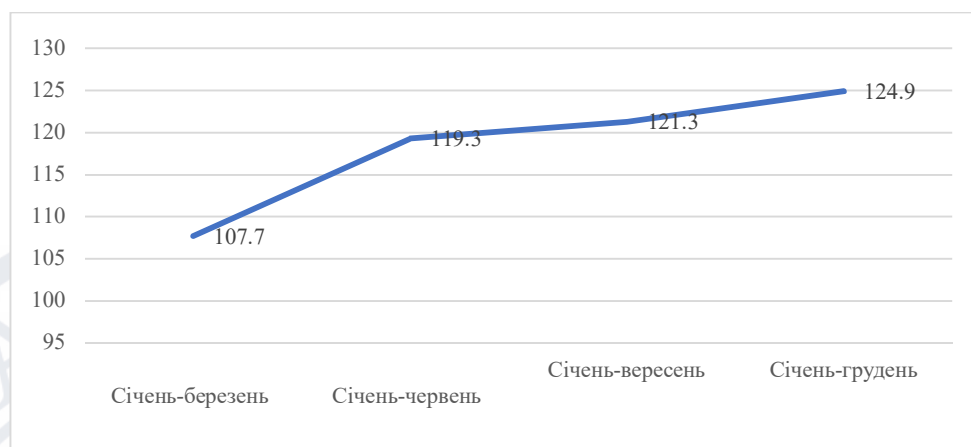

Рисунок 2.1 - Динаміка обсягів капітальних інвестицій в сільське, лісове та рибне господарство, у 2021 році, у відсотках до відповідного періоду попереднього року, %

Джерело: побудовано автором на основі [34]

Слід підкреслити, що сьогодні агроіндустріальний комплекс України відіграє важливу роль у розвитку внутрішньої економіки.

Значна кількість українців займається торгівлею і виробництвом сільськогосподарської продукції. Ось чому державна підтримка та впровадження ефективної сільськогосподарської галузі повинні забезпечити сталий розвиток АПК та зростання зайнятості.

В Україні, пшениці, ячмені, кукурудзи, соняшнику, ріпаку та сої вирощують на площі приблизно 25 мільйонів га, що становить близько 65% усіх сільськогосподарських земель. Ці культури є основним експортним потенціалом країни, так світовий баланс попиту та пропозиції на них має важливий вплив на експортну ціну та рівень цін на внутрішньому ринку.

Відповідно до попередніх експертних даних, зростання цін на нафту на світових ринках можуть підвищити конкурентоспроможність етанолу та як наслідок - кукурудзи та сої. Однак соя зараз "у надвиробництві" (зокрема, в Бразилії очікується рекордний врожай, згідно з різними оцінками – з 123 до 128 ММТ), а Китай ще не відновив виробництво свинини. У той же час, у світі зростає виробництво етанолу, тому стосовно попиту на кукурудзу очікується позитивний прогноз.

Початок другої активної фази російсько-української війни спричинив загострення зазначених ризиків. Заблокувавши українську портову інфраструктуру, росія одночасно заблокувала і власний експорт мінеральних добрив, що неодмінно призведе до зниження врожайності у тих країнах, які закупають ці добрива.

Зараз Україна розробляє можливості налагодити експорт залізничними шляхами через західний кордон. З західними країнами-сусідами опрацьовується «обнулення» квот, обмежень, щоб постачати зерно через Молдову та Румунію, відправляти зерно через порти сусідньої країни у Чорному морі, що не знаходяться в зоні окупації.

Проте вже 20–25 % продуктивності втрачено. Частково її можна компенсувати, якщо найближчим часом буде досягнуто миру і Україна зможе логістично забезпечити аграріїв паливом та міндобривами.

Нестабільність Національного курсу валют підвищує невизначеність економічної ситуації загалом.

2.2 Аналіз внутрішнього середовища ТОВ «Агрофірма-Обрій»

Метою діяльності ТОВ є здійснення комерційної та фінансово-господарської діяльності, шляхом задоволення на внутрішньому та зовнішньому ринках попиту підприємств, організацій, установ та населення на вироблену Товариством продукцію (сировину, товари), роботи, послуги, а також насичення ринку новими високоякісними товарами, роботами, послугами, створення високотехнологічної виробничої та торгівельної інфраструктури та одержання відповідного прибутку.

До предмету діяльності ФОП відноситься:

- вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур;
- допоміжна діяльність у рослинництві;
- післяурожайна діяльність;

- оброблення насіння для відтворення;
- оптова торгівля зерном, необробленим тютюном, насінням і кормами для тварин;
- надання в оренду сільськогосподарських машин і устаткування;
- оптова торгівля твердим, рідким, газоподібним паливом і подібним продуктами;
- оптова торгівля хімічними продуктами;
- ремонт і технічне обслуговування машин і устаткування промислового призначення.

Таблиця 2.4 - Динаміка основних фінансових показників

	Активи, млн. грн	Зобов'язання, млрд. грн.	Дохід, млн. грн.	Прибуток/Збиток, млн. грн
2020	795,12	1,81	898,89	-330
2019	725,86	1,42	792,88	-180
2018	678,36	1,19	666,75	164,88
2017	441,48	1,11	724,71	-14,92

Джерело: побудовано автором на основі аналітичних даних ТОВ «Агрофірма-Обрій»

Таблиця 2.5 - Динаміка кількості персоналу підприємства

Рік	Кількість персоналу
2016	161-165
2017	136-140
2018	121-125
2019	111-115
2020	111-115

Джерело: побудовано автором на основі аналітичних даних ТОВ «Агрофірма-Обрій»

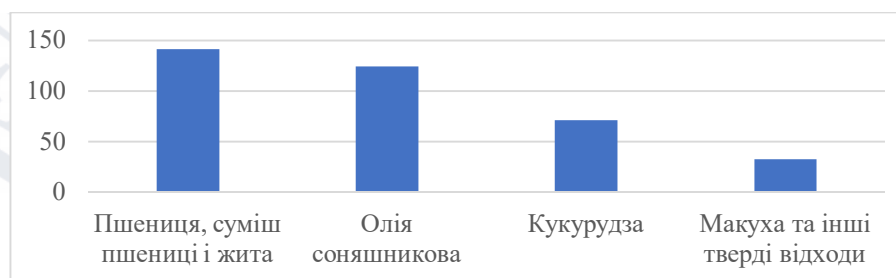

Рисунок 2.2 - Розподіл експорту товарів за основними групами товарів, млн. грн.

Джерело: побудовано автором

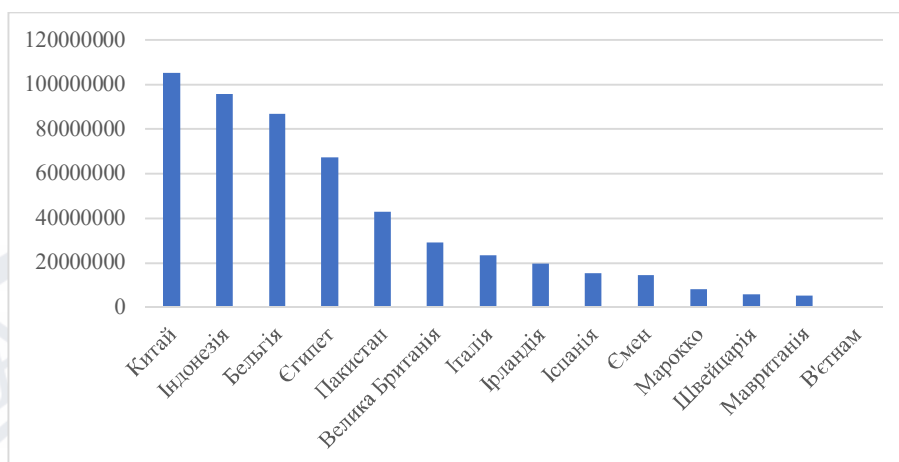

Рисунок 2.3 - Географічна структура експорту, грн.

Джерело: побудовано автором на основі аналітичних даних ТОВ «Агрофірма-Обрій»

Рисунок 2.4 - Структура участі та зв'язків між засновниками

Джерело: побудовано автором на основі аналітичних даних ТОВ «Агрофірма-Обрій»

2.3 Ідентифікація зовнішніх та внутрішніх економічних ризиків ТОВ «Агрофірма-Обрій»

Аналітичні показники майнового стану призначені для експрес-оцінки стану і структури ресурсів підприємства.

По даним за період 2019-2021 рр. був проведений аналіз операційних витрат за елементами.

Матеріальні витрати збільшились у 2021 році і складають 203 510 тис. грн. або 38,1 % в порівнянні з 2020 роком. Отже, зростання матеріальних витрат відбулося за рахунок підвищення цін на матеріальні ресурси.

Витрати на оплату праці у 2021 р. в порівнянні з 2020 р. збільшились на 27 465 тис. грн., або на 71,1%, це зумовлено зростанням мінімальної заробітної платні.

Таблиця 2.6 - Аналіз елементів операційних витрат за 2019-2021 рр., тис.

грн

Показники	Код за формою	2019		2020		2021		Відхилення (+, -), тис. Грн	Темпи зростання, (зниження), %
		тис.грн	%	тис.грн	%	тис.грн	%		
1. Матеріальні витрати	стр.2500	163 656	34,7	147 330	19,6	203 510	27,0	56 180	38,1
2. Витрати на оплату праці	стр.2505	31 261	6,6	38 655	5,1	66 120	8,7	27 465	71,1
3. Відрахування на соціальні заходи	стр.2510	5 371	1,1	6 716	0,9	8 756	1,2	2 040	30,4
4. Амортизаційне відрахування	стр.2515	33 449	7,1	35 034	4,7	40 344	5,3	5 310	15,2
5. Інші операційні витрати	стр.2520	238 151	50,5	523 964	69,7	436 943	57,8	-87 021	-16,6
Всього	стр.2550	471 888	100	751 699	100	755 673	100		

Джерело: побудовано автором на основі аналітичних даних ТОВ «Агрофірма-

Обрій»

Відрахування на соціальні заходи у 2021 р. в порівнянні з 2020 р. збільшились на 2040 тис. грн, або на 30,4%, у зв'язку зі зростанням ФОП, розраховані у відсотковому відношенні (22%).

Інші прямі витрати значно зменшились у 2021 р. в порівнянні з 2020 р. на 87 021 тис. грн., або на 16,6%. Що стосується амортизації у 2021 р. в порівнянні з 2020 р. зросла на 5 310 тис. грн. або на 15,2 %, вона залишилась практично незмінною.

Отже, висновками, зробленими на основі аналізу, можуть бути наступні: матеріальні витрати у 2021 році значно зросли і це веде до збільшення собівартості продукції; зростання витрат на оплату праці та соціальні відрахування зумовлено зовнішніми факторами, які не залежать від підприємства.

Таблиця 2.7 - Аналіз показників рентабельності за 2019-2021 рр.

Показники	Характеристика показника	2019	2020	2021	Відхилення (+, -)
1. Рентабельність (збитковість) ресурсів (активів),%	Частка прибутку до оподаткування, що припадає на одиницю коштів, інвестованих в активи підприємства	-25,5	-47,6	21,7	69,3
2. Рентабельність (збитковість) власного капіталу, %	Частка чистого прибутку, що припадає на одиницю власного капіталу підприємства	26,7	37,2	-23,8	-61
3. Рентабельність реалізованої продукції, %	Частка прибутку від реалізації, що припадає на одиницю чистого доходу	23,8	26,4	18,0	-8,4

Джерело: побудовано автором на основі аналітичних даних ТОВ «Агрофірма-Обрій»

Показник рентабельності активів збільшився на 69,3 процентних пункти у 2021 році в порівнянні з минулим роком. Це позитивно впливає на компанію так як, чим більший показник, тим більш ефективним є процес управління діяльністю підприємства.

Показник рентабельності власного капіталу зменшився на 61 процентний пункт у 2021 році в порівнянні з 2020 роком. Це негативно впливає на компанію так як, цей показник є найбільш важливим для власників (акціонерів, учасників), адже дозволяє визначити зростання їх добробуту за аналізований період. В даному випадку потрібно переглянути доцільність інвестування на підприємстві.

Показник рентабельності реалізованої продукції зменшився на 8,4 процентний пункт у 2021 році в порівнянні з 2020 роком. Це є результатом того, що валовий прибуток до суми виручки від реалізації зменшився у 2021 році в порівнянні з 2020 роком.

Таблиця 2.8 - Аналітичні показники майнового стану за 2019-2021 рр.

Показники	Характеристика показника	Формула розрахунку	2019	2020	2021	Відхилення (+, -)
1. Частка основних засобів в активах підприємства	Частка ресурсів підприємства, інвестована в основні засоби	$\frac{\phi.1 \text{ стр.1010}}{\phi.1 \text{ стр.1300}}$	0,2	0,2	0,2	0
2. Частка оборотних виробничих фондів в загальному обсязі ресурсів	Частка мобільних виробничих фондів в загальній сумі ресурсів підприємства	$\frac{\phi.1 \text{ с.1101} + \text{с.1102} + \text{с.1170}}{\phi.1 \text{ стр.1300}}$	0,1	0,1	0,1	0
3. Коефіцієнт мобільності активів	Частка оборотних коштів підприємства, яка припадає на одиницю необоротних	$\frac{\phi.1 \text{ стр.1195}}{\phi.1 \text{ с.1095} + \text{с.1200}}$	1,4	1,4	1,7	0,3

Джерело: побудовано автором на основі аналітичних даних ТОВ «Агрофірма-Обрій»

В кінці аналізу прибутку і рентабельності звернути увагу на визначення резервів можливого їх збільшення і розробку конкретних рекомендацій щодо їх освоєння. Основними джерелами резервів зростання є:

- збільшення обсягу реалізації продукції,
- зменшення собівартості продукції;
- підвищення якості товарної продукції;
- реалізація продукції на більш вигідних ринках збуту.

Частка основних засобів в активах підприємства не змінилась у продовж 2019-2021 рр і показує, оскільки в балансі підприємства становлять основні засоби.

Частка оборотних виробничих фондів в загальному обсязі ресурсів вказує на ту частину оборотних активів, що знаходяться у виробничій сфері. Сюди відносяться виробничі запаси, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів. Невисока частка у продовж 2019-2021 рр. може свідчити про ефективну політику управління іншими необоротними активами, що дозволяє спрямовувати більшість фінансових ресурсів у виробничу сферу.

Коефіцієнт мобільності активів у 2021 році збільшилося на 0,3 процентних пункти у порівнянні з 2020 роком, високе значення мобільності активів характерне для подібних підприємств.

Аналіз стійкості дозволяє визначити здатність підприємства фінансувати формування своїх запасів і витрат за рахунок стабільних джерел коштів.

Коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними оборотними засобами у 2021 році збільшився на 0,5 процентних пункти у в порівнянні з 2020 роком. Проте значення даного показника на рівні, нижче нормативного, свідчить про значну фінансову залежність підприємства від зовнішніх кредиторів.

Високий рівень коефіцієнта маневреності власного капіталу, який складає 1,3 процентних пункти станом на 2021 рік та є вищим за нормативне значення, свідчить про достатність власних фінансових ресурсів для фінансування необоротних активів і частини оборотних.

Таблиця 2.9 - Загальні показники фінансової стійкості за 2019-2021 рр.

Показники	Характеристика показника	2019	2020	2021	Відхилення (+, -)
1	2	3	4	5	6
1. Коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними оборотними засобами	Частка оборотних активів підприємства, що фінансуються за рахунок його власних оборотних коштів	-2,0	-2,4	-1,9	0,5

Продовження таблиці 2.9

1	2	3	4	5	6
2. Коефіцієнт маневреності власного капіталу	Частка власного оборотного капіталу у власному капіталі	1,2	1,2	1,3	0,1
3. Коефіцієнт автономії	Частка власних джерел фінансування в загальній сумі джерел його коштів	-0,8	-1,2	-0,8	0,4
4. Коефіцієнт співвідношення власних і залучених джерел коштів	Забезпеченість заборгованості власними коштами	-0,4	-0,5	-0,5	0

Джерело: побудовано автором на основі аналітичних даних ТОВ «Агрофірма-Обрій»

Коефіцієнт автономії в ТОВ «Агрофірма-Обрій» нижче нормативного значення, це означає, що платоспроможність вже порушена, то бажаним заходом є вкладання додаткових коштів власниками або залучення стороннього інвестора.

Показники ліквідності дозволяють оцінити фінансовий стан підприємства по різним ступенем обліку ліквідних коштів і відповідають інтересам різних зовнішніх користувачів аналітичної інформації.

Таблиця 2.10 - Показники ліквідності за 2019-2022 рр.

Показники	Характеристика показника	Формула розрахунку	2019	2020	2021	Відхилення (+, -)
1	2	3	4	5	6	7
1. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Частка поточної заборгованості, яку підприємство може погасити найближчим часом	$\frac{\phi.1 \text{ c.1160} + \phi.1 \text{ c.1165}}{\phi.1 \text{ p.1695}}$ [0,2-0,35]	8,2	1,5	0,002	-1,498
2. Коефіцієнт критичної ліквідності	Очікувана платоспроможність підприємства через період, рівний тривалості одного обороту дебіторської заборгованості	$\frac{\phi.1 \text{ c.1195} - \phi.1 \text{ c.1100}}{\phi.1 \text{ стр.1695}}$ > 1	0,1	0,2	0,2	0

Продовження таблиці 2.10

1	2	3	4	5	6	7
3. Коефіцієнт покриття (коефіцієнт поточної ліквідності)	Здатність підприємства погасити поточні зобов'язання за період, що дорівнює тривалості обороту його оборотних активів	$\frac{\phi.1 \text{ стр. 1195}}{\phi.1 \text{ стр. 1695}}$ > 2	0,3	0,3	0,4	0,1

Джерело: побудовано автором на основі аналітичних даних ТОВ «Агрофірма-Обрій»

Коефіцієнт абсолютної ліквідності нижче нормативного значення і складає 0,002 процентних пункти, що компанія не зможе вчасно погасити борги у випадку, якщо термін платежів настане незабаром. Для покращення показника рекомендовано залучити позикові кошти, реалізувати частину зайвих активів для збільшення суми найбільш ліквідних активів. Коефіцієнт критичної ліквідності менше нормативного значення, що складає 0,2 процентних пункти, це означає, що є загроза фінансовій стабільності підприємства.

Коефіцієнт покриття у ТОВ «Агрофірма-Обрій» станом на 2021 рік складає 0,4 процентних пункти – це менше нормативного значення, що свідчить про проблемний стан платоспроможності, адже оборотних активів недостатньо для того, щоб відповісти за поточними зобов'язаннями.

Позитивною тенденцією ресурсовіддачі є збільшення значення коефіцієнта протягом періоду дослідження. Тому в 2019 році показник становив 0,7 процентних пункти, у 2020 році – 0,8 процентних пункти, у 2021 році показник піднявся до 1,0 процентних пункти. В такому випадку більш високе значення, яке спостерігається у 2021 році в порівнянні з 2019 роком, буде говорити про те, що компанія ефективніше використовує свої обмежені ресурси.

Таблиця 2.11 - Динаміка загальних показників ділової активності за 2019-2022 рр.

Показники	Характеристика показника	Формула розрахунку	2019	2020	2021	Відхилення (+, -)
1. Ресурсовіддача	Частка чистого доходу підприємства, що припадає на одиницю його активів	$\frac{\phi.2 \text{ с.2000}}{\phi.1 \text{ с.1300}}$	0,7	0,8	1,0	0,2
2. Коефіцієнт оборотності оборотних коштів, оборотів	Кількість оборотів оборотних коштів, за звітний період оборотів	$\frac{\phi.2 \text{ с.2000}}{\phi.1 \text{ с.1195}}$	1,2	1,2	1,6	0,4
3. Період одного обороту оборотних коштів, днів	Тривалість в днях	$365 \div \frac{\phi.2 \text{ с.2000}}{\phi.1 \text{ с.1195}}$	304,2	304,2	228,1	-76,1
4. Коефіцієнт завантаження оборотних коштів	Частка оборотних коштів в кожній грошовій одиниці, отриманої підприємством від реалізації продукції	$1 \div \frac{\phi.2 \text{ с.2000}}{\phi.1 \text{ с.1195}}$	0,8	0,8	0,6	-0,2
5. Коефіцієнт ефективності (прибутковості) оборотних коштів	Прибуток, що припадає на одну грошову одиницю оборотних коштів	$\frac{\phi.2 \text{ с.2355}}{\phi.1 \text{ с.1195}}$	-0,4	-0,8	0,3	1,1

Джерело: побудовано автором на основі аналітичних даних ТОВ «Агрофірма-Обрій»

Коефіцієнт оборотності оборотних коштів, оборотів у 2021 році збільшився на 0,4 процентних пункти в порівнянні з 2020 роком, це є хорошою ознакою, адже свідчить про постійну роботу підприємства щодо поліпшення управління дебіторською заборгованістю, грошовими коштами та іншими оборотними активами.

Період одного обороту оборотних коштів (днів) вказує на ефективність управління оборотними активами підприємства. В даному випадку показник зменшився у 2021 році на 76,1 днів в порівнянні з минулим 2020 роком. Зменшення показника вказує на меншу необхідність ресурсів для фінансування своїх оборотних активів.

Коефіцієнт завантаження оборотних коштів, показує, скільки оборотних коштів припадає на одну грошову одиницю (гривню) реалізованої продукції за певний період. В даному розрахунку показник у 2021 році зменшився на 0,2 процентних пунктів в порівнянні з 2020 роком, і тому це позитивно впливає на підприємство ТОВ «Агрофірма-Обрій», тому як чим менше оборотних коштів припадає на одну гривню реалізованої продукції, тим краще вони використовуються.

Коефіцієнт ефективності (прибутковості) оборотних коштів характеризує величину прибутку, що припадає на одну грошову одиницю вартості оборотних активів. В даному випадку показник у 2021 році збільшився на 1,1 процентних пунктів в порівнянні з 2020 роком, що позитивно впливає на підприємство.

Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості в динаміці збільшився на 0,7 процентних пункти – це є позитивною тенденцією для підприємства.

Середній термін обороту дебіторської заборгованості на даному підприємстві зменшився на 34,4 дня, це є позитивною тенденцією для погашення дебіторської заборгованості.

Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості зменшився на 4,6 процентних пункти це свідчить проте, що було зниження чистого доходу від реалізації продукції в даних підприємствах, а також збільшення кредиторської заборгованості. Це означає про погіршення платіжної дисципліни підприємства у відносинах з постачальниками, бюджетом, персоналом підприємства, іншими кредиторами і фактично-несвоєчасне погашення підприємством своєї заборгованості перед кредиторами.

Таблиця 2.12 - Динаміка показників ділової активності за елементами оборотних коштів за 2019-2022 рр.

Показники	Характеристика показника	Формула розрахунку	2019	2020	2021	Відхилення (+, -)
1. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Показує у скільки разів чистий дохід перевищує середню дебіторську заборгованість	$\frac{\phi.2 \text{ с.2000}}{\phi.1 \text{ с.1125+с.1130+с.1135+с.1140+с.1145+с.1155}}$	4,2	2,4	3,1	0,7
2. Середній термін обороту дебіторської заборгованості, днів	Середній термін погашення дебіторської заборгованості	$365 \div \text{Коб}$	86,9	152,1	117,7	-34,4
3. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Показує у скільки разів чистий дохід перевищує середню кредиторську заборгованість	$\frac{\phi.2 \text{ с.2060}}{\phi.1 \text{ с.1610+с.1615+с.1620+с.1625+с.1630+с.1635+с.1640+с.1645+с.1650}}$	-0,7	-0,8	-5,4	-4,6
4. Середній термін обороту кредиторської заборгованості, днів	Середній термін погашення кредиторської заборгованості	$365 \div \text{Коб}_{\text{кз}}$	-521,4	-456,3	-67,6	388,7
5. Коефіцієнт оборотності власного капіталу	Віддача власного капіталу підприємства	$\frac{\phi.2 \text{ стр.2000}}{\phi.1 \text{ с.1495+с.1595}}$	-1,0	-0,7	-1,2	-0,5

Джерело: побудовано автором на основі аналітичних даних ТОВ «Агрофірма-Обрій»

Середній термін обороту кредиторської заборгованості на даному підприємстві скоротився у 2021 році 388,7 днів у в порівнянні з 2020 роком, що дає змогу швидше розраховуватись з кредиторами.

Коефіцієнт оборотності власного капіталу погіршився на даному підприємстві, для підвищення оборотності власного капіталу рекомендовано працювати в напрямку збільшення обсягу збуту.

Таким чином, узагальнюючи вищезначене до основних ризиків зовнішнього та внутрішнього середовища ТОВ «Агрофірма «ОБРІЙ» можна віднести (рис. 2.5):

Вплив на цільові показники підприємства

	Можна знехтувати	Невеликий	Помірний	Значний	Суттєвий
Дуже ймовірно	Нижче середнього	Середнє 4	Вище середнє 2	Високе 3	Висока 1
Ймовірно	Низька	Нижче середнє 9	Середня 6	Вище середнє 8	Висока 10
Можливо	Низька	Нижче середнє 5	Середня	Вище середнього	Вище середнього
Малоймовірно	Низька	Нижче середнього	Нижче середнього	Середня	Вище середнього
Дуже малоймовірно	Низька	Низька	Нижче середнього	Середня	Середня

Рисунок 2.5 – Карта ризиків ТОВ «Агрофірма -ОБРІЙ»

Джерело: побудовано автором на основі аналітичних даних ТОВ «Агрофірма-Обрій»

- 1) продовження російсько-української війни протягом нового посівного періоду;
- 2) втрата земельного фонду внаслідок замінювання територій;
- 3) продовження блокування української портової та логістичної інфраструктури;
- 4) дефіцит та зростання цін на паливно-мастильні матеріали;
- 5) дефіцит та зростання цін на добрива та посівний матеріал;
- 6) відсутність державних коштів на програми підтримки сільськогосподарських виробників;

7) зростання непередбачених планами витрат на запобігання енергетичній кризі, яка впливає на стабільність виробничого процесу:

8) ризики штрафних санкцій від покупців за порушення строків виконання укладених контрактів;

9) ризики несприятливих погодних умов;

10) фінансова нестабільність підприємства.

До позитивних умов зовнішнього середовища слід віднести зростання попиту на світовому ринку на сільськогосподарську продукцію споживчого та технічного призначення.

Змодельовано карту ризиків ТОВ «Агрофірма -Обрій» (рис.2.5).

Висновки до розділу 2

За останні роки сільське господарство – майже єдина галузь в Україні, що демонструє стабільне зростання, незважаючи на складну соціально-економічну ситуацію. Галузь стала практично основним експортером та головним джерелом надходжень іноземної валюти в країну.

Сприятлива загальна ситуація в галузі до 24 лютого 2022 року обумовила позитивну в цілому динаміку показників фінансової сталості досліджуваного підприємства ТОВ «Агрофірма-Обрій». Високий рівень коефіцієнта маневреності власного капіталу, який складає 1,3 процентних пункти станом на 2021 рік та є вищим за нормативне значення, свідчить про достатність власних фінансових ресурсів для фінансування необоротних активів і частини оборотних.

Період одного обороту оборотних коштів (днів) вказує на ефективність управління оборотними активами підприємства. В даному випадку показник зменшився у 2021 році на 76,1 днів в порівнянні з минулим 2020 роком.

Коефіцієнт ефективності (прибутковості) оборотних коштів характеризує величину прибутку, що припадає на одну грошову одиницю вартості оборотних активів. В даному випадку показник у 2021 році

збільшився на 1,1 процентних пунктів в порівнянні з 2020 роком, що позитивно впливає на підприємство.

Показник рентабельності активів збільшився на 69,3 процентних пункти у 2021 році в порівнянні з минулим роком.

В той же час, матеріальні витрати у 2021 році значно зросли і це веде до збільшення собівартості продукції; зростання витрат на оплату праці та соціальні відрахування зумовлено зовнішніми факторами, які не залежать від підприємства. Показник рентабельності власного капіталу зменшився на 61 процентний пункт у 2021 році в порівнянні з 2020 роком. Це негативно впливає на компанію. Коефіцієнт автономії в ТОВ «Агрофірма-Обрій» нижче нормативного значення, це означає, що платоспроможність підприємства порушена. Коефіцієнт критичної ліквідності менше нормативного значення, що складає 0,2 процентних пункти, це означає, що є загроза фінансовій стабільності підприємства.

Основними джерелами резервів зростання є:

- збільшення обсягу реалізації продукції,
- зменшення собівартості продукції;
- підвищення якості товарної продукції;
- реалізація продукції на більш вигідних ринках збуту.

До існуючих природних ризиків функціонування галузі в цілому за останній рік додалися ризики та втрати, пов'язані з російсько-українською війною: продовження російсько-української війни протягом нового посівного періоду; втрата земельного фонду внаслідок замінювання територій; продовження блокування української портової та логістичної інфраструктури; дефіцит та зростання цін на паливно-мастильні матеріали; дефіцит та зростання цін на добрива та посівний матеріал; відсутність державних коштів на програми підтримки сільськогосподарських виробників; зростання непередбачених планами витрат на запобігання енергетичній кризі, яка впливає на стабільність виробничого процесу: ризики штрафних санкцій від покупців за порушення строків виконання укладених контрактів; ризики несприятливих погодних умов.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ РИЗИКІВ АГРОПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

3.1 Глобальна продовольча безпека у контексті завдань Цілей сталого розвитку -2030

Безперечно, що вплив людини на клімат і природу призвів світ до планетарної надзвичайної ситуації. Ці два взаємодіючі процеси - зміна клімату та природні кризи - зараз визнані найбільшими глобальними загрозами для людської економіки та виживання людини.

Пандемія COVID-19 додала перешкод для досягнення поставлених планів Цілей сталого розвитку по всіх напрямках. Вперше з часів прийняття ЦСР у 2015 році середньосвітовий показник індексу ЦСР за 2020 рік зменшився порівняно з попереднім роком: зниження, зумовлене значною мірою зростанням рівня бідності та безробіття після спалаху пандемії COVID-19.

Пандемія торкнулася усіх трьох вимірів сталого розвитку: економічного, соціального та екологічного.

Молоді люди все частіше висловлюють невдоволення наслідками змін клімату, економікою, політикою та соціальною несправедливістю, які на їхню думку викликані старшими поколіннями.

За даними Міжурядового агентства з питань зміни клімату, 74% викиду вуглекислоти в атмосферу припадає на розвинені і лише 26% - на країни, що розвиваються. У перерахунку на душу населення цей показник в розвинених країнах в 10 разів вище, ніж в країнах, що розвиваються.

Понад мільярд людей не мають доступу для повноцінного забезпечення прісною водою, 2,7 млрд людей - або 40% населення світу - страждають від нестачі води, принаймі, місяць на рік.

За оцінками ВЕФ та ФАО, ціни на сільськогосподарську продукцію помітно зросли протягом останніх 2-х років, особливо на продукти харчування [35].

Внесок майже десятої частини світового ВВП із зайнятістю 1,2 мільярдів людей, що забезпечує систему харчування зростаючого населення земної кулі, занадто великий, щоб бути проігнорованим.

За деякими оцінками, в найближчі 25 років деградація землі може знизити глобальну продуктивність харчових продуктів на 12% і згодом підвищити ціни на продукти харчування на понад 30%.

Останні дослідження свідчать, що ЄС втрачає 970 мільйонів тонн ґрунту на рік, що дорівнює площі розміру Берліна в один метр глибиною, і вже втратив від 50% до 70% запасів вуглецю в цих ґрунтах.

Ця деградація вже почала впливати на продуктивність ЄС, дохід фермерів і стійкість до кліматичних потрясінь, чисельності видів і цілісність середовища існування. Оцінено, що деградація ґрунту буде коштувати ЄС 97 мільярдів євро на рік, що більше ніж чверть загальної сільськогосподарської продукції ЄС і набагато більше, ніж рахунок за субсидію на сільське господарство через CAP (спільна аграрна політика ЄС).

Деякі оцінки передбачають, що до 2050 року пов'язане зі зміною клімату підвищення температури може знизити врожайність на 20%.

Глобальний індекс, опублікований Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН, показав, що ціни на продукти харчування в січні піднялися до найвищого рівня з 2011 року, коли різко зросли витрати спричинені політичними повстаннями в Єгипті та Лівії.

Індекс продовольчих цін за даними ФАО (FFPI) у березні 2022 року становив у середньому 159,3 пунктів, що на 17,9 пункту (12,6 відсотка) більше, ніж у лютому, зробивши гігантський стрибок до нового найвищого рівня з моменту його заснування в 1990 році.

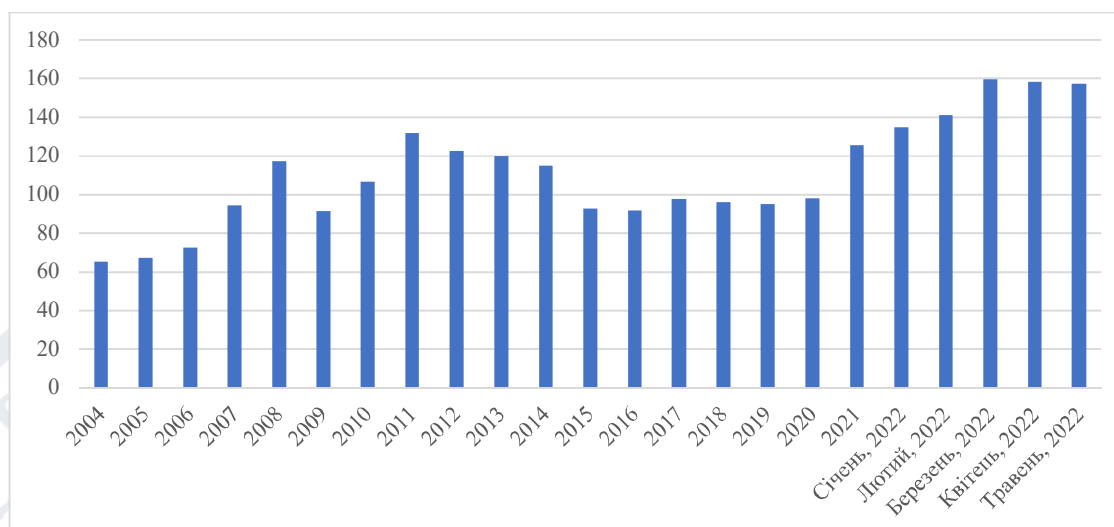

Рисунок 3.1 - Індекс продовольчих цін, за даними ФАО

Джерело: побудовано автором на основі [36]

Індекс цін на зернові ФАО у березні становив у середньому 170,1 пункту, що на 24,9 пункту (17,1 відсотка) більше, ніж у лютому, що є найвищим рівнем за всю історію з 1990 року. Підвищення цього місяця відображало зростання світових цін на пшеницю та грубе зерно, здебільшого викликане конфліктом. -пов'язані з перебоями в експорті з України та, меншою мірою, з Російської Федерації. Очікувана втрата експорту з Чорноморського регіону посилила і без того обмежену глобальну доступність пшениці.

Індекс цін на рослинну олію ФАО у березні склав у середньому 248,6 пункту, що на 46,9 пункту (23,2 відсотка) більше, ніж у лютому, і досяг нового рекордного рівня. Різке зростання індексу було спричинено подорожчанням соняшникової, пальмової, сої та ріпакової олії. Міжнародні котирування соняшникової олії суттєво зросли в березні через скорочення експортних поставок на тлі конфлікту в Чорноморському регіоні.

Індекс цін на молочну продукцію ФАО у березні склав у середньому 145,2 пункту, що на 3,7 пункту (2,6 відсотка) більше, ніж у лютому, що стало сьомим поспіль місячним зростанням і підняло індекс на 27,7 пункту (23,6 відсотка) вище його значення рік тому.

Індекс цін на м'ясо ФАО у березні склав у середньому 120,0 пунктів, що на 5,5 пункту (4,8 відсотка) більше, ніж у лютому, також досягнувши найвищого рівня за всю історію.

Міжнародні експерти вважають, що підвищення цін на продукти харчування буде напружувати доходи в бідніших країнах, особливо в деяких частинах Латинської Америки та Африки, де деякі люди можуть витрачають на їжу до 50-60 відсотків свого доходу.

Джозеф Сігл, директор з досліджень Африканського центру стратегічних досліджень Університету національної оборони, підрахував, що 106 мільйонів людей на континенті стикаються з проблемою продовольчої безпеки, що вдвічі більше, ніж у 2018 році.

На думку виконавчого директора Всесвітньої продовольчої програми, агенції ООН, немає навіть близького прецеденту ризику голоду з часів Другої світової війни.

Китай, який зіткнувся з найгіршим урожаєм пшениці за десятиліття після сильного повеня, планує закупити набагато більше світових запасів, що зменшуються. А Індія, яка зазвичай експортує невелику кількість пшениці, вже втретє збільшила зовнішній попит порівняно з минулим роком.

Для тих, хто живе на межі продовольчої безпеки, останній ріст цін може підштовхнути багатьох за межі.

Ми будемо брати їжу у голодних, щоб дати голодуючим, — зазначають експерти ООН.

Вірменія, Монголія, Казахстан та Еритрея імпортували практично всю свою пшеницю з Росії та України і повинні знайти нові джерела. Але вони конкурують із набагато більшими покупцями, включаючи Туреччину, Єгипет, Бангладеш та Іран, які отримали понад 60 відсотків своєї пшениці з двох ворогуючих країн.

Росія та Україна за останні п'ять років разом забезпечували майже 30% світового експорту пшениці, 17% кукурудзи, 32% ячменю, важливого джерела кормів для тварин, і 75% соняшникової олії, важливої кулінарної продукції.

Росія значною мірою не змогла експортувати продовольство через санкції. Україна, тим часом, була відрізана фізично від ринків. Росія заблокувала Чорне море для експорту, а Україні не вистачає вагонів для транспортування продовольства по суші.

За оцінками ООН, до 30 відсотків українських сільськогосподарських угідь можуть стати зоною бойових дій. А з мільйонами українців, які тікають з країни або приєднуються до лінії фронту, набагато менше робітників зможуть працювати на полях.

Україна входить в ТОП-5 світових експортерів продовольства, за окремими позиціями – в ТОП-3. Ми забезпечуємо більше 400 млн людей у світі продовольством, не враховуючи населення України.

Сценарії розвитку соціально-економічних систем в умовах глобальних викликів, розроблені Світовим банком після пандемії передбачали 3 варіанти:

Обмеження тривалого глобального поширення COVID-19, описані у базовому прогнозі, передбачають глобальне відновлення на рівні вищому, ніж у будь-який період після глобальних рецесій за останні 80 років. За прогнозами Світового банку, глобальна економіка зростатиме у 2021 р. на 5,6 % – це найвищий темп після будь-якої рецесії за 80 років.

Негативний сценарій Світового банку передбачав, що глобальне відновлення може зупинитися, коли буде підтримуюча державна політика припинена, відкладений попит буде вичерпано, подібно до тієї ситуації, що спостерігалася після глобальної рецесії 2009 р. [81]. Тривала пандемія з новими штамами може обмежити можливість подальшого покращення приватного споживання та інвестицій.

Загалом негативний сценарій передбачає, що глобальне зростання різко сповільниться. Це означає, що відновлення після пандемії COVID-19 перейде у рецесію.

Водночас, згідно із оптимістичним сценарієм, передбачалося, що глобальне відновлення може виявитися більш сталим, ніж очікувалося, наприклад, за рахунок політики підтримки світового зростання у 2021 р. разом

із розширенням справедливого доступу до глобальної вакцинації, що могло б каталізувати період швидкого зростання, в якому приватний сектор стане потужним двигуном, починаючи з 2022 р.

Зокрема цей сценарій передбачає, що прийняття технологій прискориться разом зі зростанням інвестицій та залученості робочої сили, що спричинить зміцнення потенційного випуску продукції.

У 2021 р. спостерігалися ознаки можливого пост-пандемічного відновлення.

Проте, початок повномасштабного вторгнення росії в Україну поставив хрест на оптимістичному та базовому сценаріях відновлення світової економіки після пандемічної кризи.

У 2021 році ЄС запустив свою стратегію «Farm to Fork» в рамках Європейської зеленої угоди на підтримку розвитку сталих систем харчування, щоб допомогти пом'якшити кліматичні зміни та адаптуватися до їх впливу, зупинити втрату біорізноманіття, виробляти продукцію достатню, безпечну, поживну, стійку їжу та дають більш справедливую економічну віддачу для фермерів.

Ця стратегія доповнюється обов'язковими зобов'язаннями, щоб кожна держава-член досягла кліматичної нейтральності у секторі землекористування до 2035 року (тобто всі викиди від використання землі компенсуються щонайменше еквівалентними вилученнями в цьому секторі).

Хоча кліматично розумні практики були визнані ключем до досягнення системи сталого харчування системи, вони ще мають бути прийняті в світовому масштабі.

Враховуючи складність систем харчування та сільського господарства, розробка механізмів їх забезпечення буде вимагати системного підходу.

Цей системний підхід також важливий для збалансування показників виробництва і споживання їжі, таких як: продуктивність, обсяги споживання, здоров'я, інклюзивні засоби підтримки функціонування фермерів і екологічна

стійкість. Працюючи разом, зацікавлені сторони можуть створювати та масштабувати економічно ефективні інновації.

Зрозуміло, що необхідна активізація координації дій урядів щодо інвестицій у відновлення економіки на принципах екологічного та інклюзивного розвитку.

3.2 Державні програми підтримки зниження ризикованості агропромислового виробництва: досвід України та країн ЄС

«Державне регулювання підприємництва в аграрній сфері тісно пов'язано із важливою його складовою – державною підтримкою і сприянням, особливо малого і середнього агробізнесу. Держава за допомогою підтримки і сприяння здійснює конкретний вплив на суб'єктів підприємництва, спрямований на виконання поставлених завдань щодо розвитку аграрної економіки, поліпшення соціальних умов життя тощо» [37]. Державна підтримка, як свідчать фахові джерела [37], «може відрізнитися за рівнем підтримки (макро- і мікрорівень); за термінами реалізації (короткостроковий, середньо- та довгостроковий); за характером впливу (прямий, непрямий); за об'єктами підтримки (підприємства різних форм власності та організаційно-правових форм, види економічної діяльності, інноваційна, експортна діяльність, об'єкти інфраструктури тощо)».

«Інструментами підтримки є дотації, субвенції, відшкодування відсотків за кредити, державні закупівлі, пільгове оподаткування, гарантування кредитів, державне страхування тощо. Аналіз показав, що державне регулювання, підтримка і сприяння розвитку підприємництва в аграрній сфері України перебуває у стані розвитку та пристосування до вимог СОТ. Тому показники рівня державної підтримки галузей рослинництва і тваринництва у сільськогосподарських підприємствах щорічно суттєво змінювалися» [37].

Раніше упродовж 2007-2016 рр. державна підтримка сільського господарства здійснювалась невеликими обсягами державної підтримки та

пільговим режимом сплати ПДВ, що було досить помітною за обсягами преференцією.

Резерви державної підтримки для аграрного сектору від спецрежиму ПДВ складали кожного року майже 25 млрд грн. Однак було прийнято рішення про відміну цієї сплати ПДВ з 1 січня 2017 року. Мінагрополітики запропонувало замінити спецрежим ПДВ на нову форму державної підтримки, а саме 1 % від ВВП України, що становило у національній валюті у 2017 р. – 5,5 млрд грн, в 2018 р. – 6,3 млрд грн або відповідно 22,0 % і 25,2 % від суми спецрежиму за ПДВ (25 млрд грн) [38].

Така форма державної підтримки аграрних підприємств не сприятиме ефективному розвитку підприємництва, конкурентоспроможності підприємств та їх продукції.

Для збільшення обсягів державної підтримки конкретних суб'єктів господарювання в АПК, Мінагрополітики розробило низку урядових програм, кошти яких виділено для розвитку складових АПК, зокрема програми: 2801030 – «Фінансова підтримка заходів АПК шляхом здешевлення кредитів»; 2801230 – «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств»; 2801350 – «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників»; 2801540 – «Державна підтримка галузі тваринництва» [39].

Приєднання України до СОТ обумовлює необхідність розроблення нових вимог та обмежень щодо загального рівня, видів та форм державної підтримки галузей і підприємств сільського господарства. Україні необхідно виробити чітку систему критеріїв ефективності державної підтримки суб'єктів господарювання, яка б відповідала вимогам СОТ та країнам Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [40].

За даними вчених ННЦ ІАЕ [41], в країнах ОЕСР для оцінки обсягів державної підтримки застосовують показник оцінки підтримки виробника (Producer Support Estimate - PSE). Економічна суть показника PSE полягає у визначенні річної грошової вартості перерозподілу ресурсів від споживачів та

платників податків на підтримку сільськогосподарських товаровиробників у результаті здійснення державної політики підтримки, незалежно від її сутності, цілей та впливу на обсяги виробництва чи прибутки сільськогосподарських підприємств.

Цей показник визначають шляхом відношення PSE в грошовому виразі до суми валової виручки сільськогосподарських товаровиробників у внутрішніх цінах і бюджетних трансфертів виробників [41, с. 8]. Порівняно високу державну фінансову підтримку аграрному сектору економіки надають: Японія (47-55 %); Канада (21-15 %); країни ЄС – 19 (25-35 %).

Україна належить до групи країн з відносним показником PSE менше 5 %, що свідчить про досить низький рівень підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Заслужує на увагу досвід Канади, яка до запровадження широкомасштабних реформ у сільському господарстві за три роки (1999 – 2001 рр.) надавала порівняно найнижчий рівень державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників у зіставленні із країнами OECD [41].

Водночас після запровадження (у кінці 2003 р.) рекомендацій програми аграрної політики під назвою «Основи аграрної політики», Канада збільшила фінансування аграрного сектору за програмою до 1,8 млрд канадських доларів на рік, що дало змогу АПК Канади вийти у лідери міжнародної конкуренції, домогтися безпеки харчових продуктів, інновацій у сільськогосподарському виробництві та охороні довкілля [41, с. 8].

Галузі сільського господарства є основою для створення продовольчої безпеки держави і стабільної роботи харчової промисловості, а також забезпечення добробуту селян та всього населення, а тому в усіх країнах світу здійснюють їх підтримку.

Аналіз фахових джерел [41, 42, 43, 44] показав, що у світовій практиці використовуються різні моделі державної підтримки розвитку сільського господарства (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Ключові моделі підтримки сільського господарства, їхні переваги та недоліки для України

Модель підтримки сільського господарства	Переваги та перспективи	Недоліки та обмеження
1	2	3
Підтримка за рахунок прямих субсидій (ЕС-28)	<ul style="list-style-type: none"> – великі можливості контролю за агросектором та економікою загалом: гарантія достатнього внутрішнього рівня запасів та зменшення впливу сезонних цінових коливань поряд зі збільшенням фінансової стійкості ферм; – збільшення виробництва сприяє зниженню цін, що покращує добробут споживачів та робить споживчі товари доступнішими 	<ul style="list-style-type: none"> – значне навантаження на бюджет, майже невідоме для країн, що розвиваються, та пов'язаний з цим значний рівень податкового навантаження; – загалом негативний вплив на економіку, що охоплює поступове зниження зайнятості, спотворення конкуренції на зовнішніх ринках, зниження продуктивності; – великі можливості для «шукачів ренти»
Заміна прямої підтримки страховим захистом (США)	<ul style="list-style-type: none"> – зниження ризику банкрутства та підвищення стійкості сільськогосподарських виробників до циклічних та сезонних коливань; створення гарантованого рівня доходів, що допомагає уникнути бідності. 	<ul style="list-style-type: none"> – нерівномірність розподілу страхової підтримки, отримання більшого розміру страхової винагороди більшими за розміром або обсягом виручки фермами; – проблема морального ризику, що не мотивує виробників вчасно реагувати на зовнішні обставини та збільшує схильність до невиправданого ризику
Відмова від прямої підтримки (Нова Зеландія)	<ul style="list-style-type: none"> – зниження державних витрат зменшує тиск на інвестиції та послаблює податкове навантаження; – значне підвищення продуктивності на рівні ферм; – витіснення менш ефективних галузей тими, що мають кращі фізико-географічні та кліматичні умови для розвитку. 	<ul style="list-style-type: none"> – зниження можливості контролю за сільським господарством; – короткострокові шоки для економіки та закриття значної кількості ферм; – непопулярність реформи серед фермерів та населення.

Продовження таблиці 3.1

1	2	3
Кредитна підтримка (Канада)	<ul style="list-style-type: none"> – потенційне збільшення вартості обладнання на одну людину, збільшення ефективності використання ресурсів та продуктивності праці через поступове заміщення людської праці машинною; – підвищення попиту на висококваліфікованих працівників, що збільшує рівень їх заробітних плат, стимулює витрати в людський капітал, збільшує зацікавленість у набутті сільськогосподарських спеціальностей для молоді 	<ul style="list-style-type: none"> – потенційна концентрація боргів в агросекторі та збільшення державної частки на кредитних ринках; – скорочення попиту на малокваліфіковану та сезонну робочу силу, що знижує рівень добробуту сільського населення та сприяє більшим темпам урбанізації; – брак реальних результатів реформи в короткостроковому періоді.
Підтримка науково-дослідних робіт (Нідерланди)	<ul style="list-style-type: none"> – підтримка власних наукових розробок, яка знижує імпорт технологій та збільшує виробництво продукції з високою часткою доданої вартості; – підвищення врожайності 	<ul style="list-style-type: none"> – може зменшувати мотивацію до фінансування власних науково-дослідних робіт та розробок; – відсутність видимих результатів реформи в короткостроковому періоді.

Джерело: побудовано автором за даними [36]

Як видно з таблиці, в країнах ЄС – 27 використовується на високому рівні пряма державна підтримка діяльності фермерських господарств. Вона дає змогу: здійснювати контроль за розвитком аграрного сектору; зменшити негативний вплив сезонних цінових коливань; поліпшити фінансову стійкість та конкурентоспроможність фермерських господарств» [42].

Однак модель країн ЄС – 27 щодо підтримки сільськогосподарських виробників на високому рівні використовувати в Україні практично нереально через значне навантаження на бюджет. У США, замість прямої державної підтримки фермерських господарств, використовують страховий їх захист, що сприяє зниженню ризику банкрутства, підвищення фінансової стійкості до циклічних та сезонних коливань, створення гарантованого рівня доходів, необхідних для діяльності за принципом розширеного відтворення на інноваційній основі [42].

Проте американська модель підтримки сільгоспвиробників має низку недоліків, зокрема: нерівномірність розподілу страхової винагороди; більшу кількість винагороди отримують великі підприємства, що сприяє збільшенню чисельності великих і зменшення малих підприємств; зниженню ефективності використання ресурсів та ін [43].

У Новій Зеландії, яка у 1983 р. пережила економічну кризу (рівень безробіття сягнув 7 %, рівень реального зростання ВВП зменшився до 1 %, а інфляція збільшилась до 20 %), провели реформування економіки АПК в напрямі повної переробки аграрної сировини та експорту тільки готової кінцевої продукції для споживання [44].

У 1986 р. там було скасовано пряму державну підтримку агросектора, що дало змогу упродовж 30 років збільшити у чотири рази випуск валової сільськогосподарської продукції, подвоїти темп зростання продуктивності. Нова Зеландія з населенням 4,7 млн осіб з 2016 р. стала відома не тільки як найбільший експортер харчової продукції, але і країна з найменшими бюджетними витратами на аграрний сектор економіки АПК [45].

У Канаді модель державної підтримки працівників сільського господарства здійснюється на основі політики пільгового кредитування, яку країна використовує з 1959 року. Федеральний кредитний акт 1959 року та створений на його основі фонд «Farm credit corporation» зосередили вагому частку коштів та надали можливість сільськогосподарським виробникам брати довгострокові кредити на пільгових умовах.

Спрощений доступ до коштів сприяв суттєвому підвищенню рівня інноваційного технікотехнологічного забезпечення фермерських господарств та ефективності їх функціонування, що дало змогу Канаді вийти у лідери щодо експорту аграрної продукції [46].

Недоліком канадської моделі підтримки сільського господарства є досить тривалий період (50 років) очікування ефективних результатів від товаровиробників та постійно зростаюча заборгованість підприємців перед державними кредиторами (банками). Повчальною для України є модель

підтримки, яка використовується у політиці Нідерландів шляхом звертання значної уваги на проведення наукових досліджень у галузях сільського господарства [47].

Напрями проведення наукових досліджень, використання їх результатів та впровадження у виробництво координують спеціальні органи, які одержують державне фінансування та контролюються урядом. Держава через ці органи у 2015 р. профінансувала 60 % усіх наукових розробок Нідерландів.

Така модель державної підтримки наукових досліджень сприяє запровадженню інноваційних технологій у галузях рослинництва і тваринництва, підвищення економічної ефективності функціонування сільського господарства.

Розглянуті вище моделі державної підтримки сільського господарства (табл. 3.1) були оцінені фахівцями [48, с.22- 23] за такими ключовими чинниками: «зростання продуктивності, збільшення інвестиційних потоків та вартості основних засобів на одного працівника, оптимізація державних витрат, зменшення державного боргу та податкового навантаження на економіку; справедлива конкуренція без державної допомоги окремим підприємствам та висока ринкова концентрація на ринках без природних монополій; цінова стабільність, зниження впливу сезонних та циклічних коливань на виробників та споживачів продукції; фінансова стабільність, зниження впливу фінансових шоків, запобігання масовій неплатоспроможності підприємств та значній заборгованості держави».

Вказані чинники дослідники [48, с. 22] проранжували за їхнім впливом на економічне зростання, що дало змогу визначити оцінку і встановити рейтинг кожної із досліджуваних моделей підтримки сільського господарства (табл. 3.2).

Як видно з (табл. 3.2) найкращі за рейтингом є науково-дослідна підтримка Нідерландів та відмова від будь-якої підтримки, що практикує Нова Зеландія. Вважаємо, що на перехідний період розвитку науково-дослідної підтримки сільського господарства в Україні доцільно використовувати досвід

Канади (за рейтингом має 0,95 бала – третє місце) – кредитну підтримку насамперед дрібних фермерських господарств» [48].

Таблиця 3.2 - Рейтинг міжнародних моделей державної підтримки сільського господарства

№ п/п	Модель державної підтримки сільського господарства	Значення рейтингу, балів
1	Відмова від підтримки – Нова Зеландія та науково-дослідна підтримка - Нідерланд	1,0
2	Кредитна підтримка - Канада	0,95
3	Страхова підтримка – США	0,24
4	Пряма підтримка – країни ЄС	0,05

Джерело: побудовано автором за даними [36]

Модель прямої підтримки в країнах ЄС, яку використовує Україна, є малоефективна для досягнення сталого розвитку економіки сільськогосподарських підприємств. Відмова від прямих субсидій та підтримка науково-дослідної діяльності в сільському господарстві України сприятиме прискоренню темпів економічного зростання аграрного сектора.

3.3 Організаційно-економічні механізми оптимізації на мікро-рівні ризиків діяльності агропромислового підприємства

Стратегія управління ризиком промислових підприємств повинна розроблятися, виходячи з обсягу власних ризиків та з урахуванням законодавчих вимог у сфері промислової безпеки [49]. Побудову такої стратегії можна розбити на два етапи.

1-й етап. Забезпечення дотримання законодавчих норм у сфері промислової безпеки:

- розробка декларації безпеки;
- зниження ризику до необхідних меж;
- здійснення заходів щодо обмеження розмірів можливого збитку у разі аварії;

- формування резервів на випадок виникнення несприятливої ситуації;
- страхування відповідальності у законодавчо необхідних межах.

2-й етап. Здійснення додаткових заходів щодо управління ризиком, виходячи із обсягу ризиків та можливостей підприємства:

- створення повномасштабного фонду ризику;
- особисте страхування персоналу підприємств страхування майна підприємств, фінансових і комерційних ризиків» [50].

Підсистема управління ризиком, як і будь-яка людино-машинна система, складається з об'єкта і суб'єкта управління. Керованим об'єктом тут виступає підприємство, його економічні відносини з іншими господарюючими агентами, робітники та службовці підприємства, діючі на підприємстві технологічні процеси й інформаційні потоки. Керованою змінною є розрахункова величина — рівень ризику. Керуюча частина, або суб'єкт управління, у цій підсистемі — спеціальна група людей (підрозділ або співробітник підприємства, який користується послугами професійних консультантів), яка на основі отриманої інформації, використовуючи різні методи теорії ризику, розробляє заходи — управляючі впливи — для зниження рівня ризику або утримання його в допустимих межах [51].

Підсистема управління ризиком будується за ієрархічним принципом. Відповідно, процес управління ризиком проходить на двох супідрядних рівнях - виконавчому й координуючому (рис. 3.2). На виконавчому рівні виконуються дві основні функції: безперервний контроль рівня ризику, який виникає у процесі функціонування підприємства і управління рівнем ризику, пов'язаного з підготовкою рішень на всіх рівнях та корекцією НРС [52]. Функції виконавчого рівня забезпечують виконання конкретних процедур аналізу ризику під час реалізації вже прийнятих і при підготовці нових важливих для підприємства рішень.

Функція контроль рівня ризику функціонування підприємства» призначена для виявлення тенденцій небажаного розвитку подій з метою наступної нейтралізації негативних наслідків, до яких може призвести НРС в

результаті уже прийнятих рішень або неконтрольованих змін в зовнішньому економічному середовищі підприємства. Сутність цієї функції полягає у своєчасному виявленні (а в ідеалі — попередженні) істотної зміни рівня ризику, визначенні його причини, тобто встановленні фактора ризику, що тягне за собою початок НРС [52].

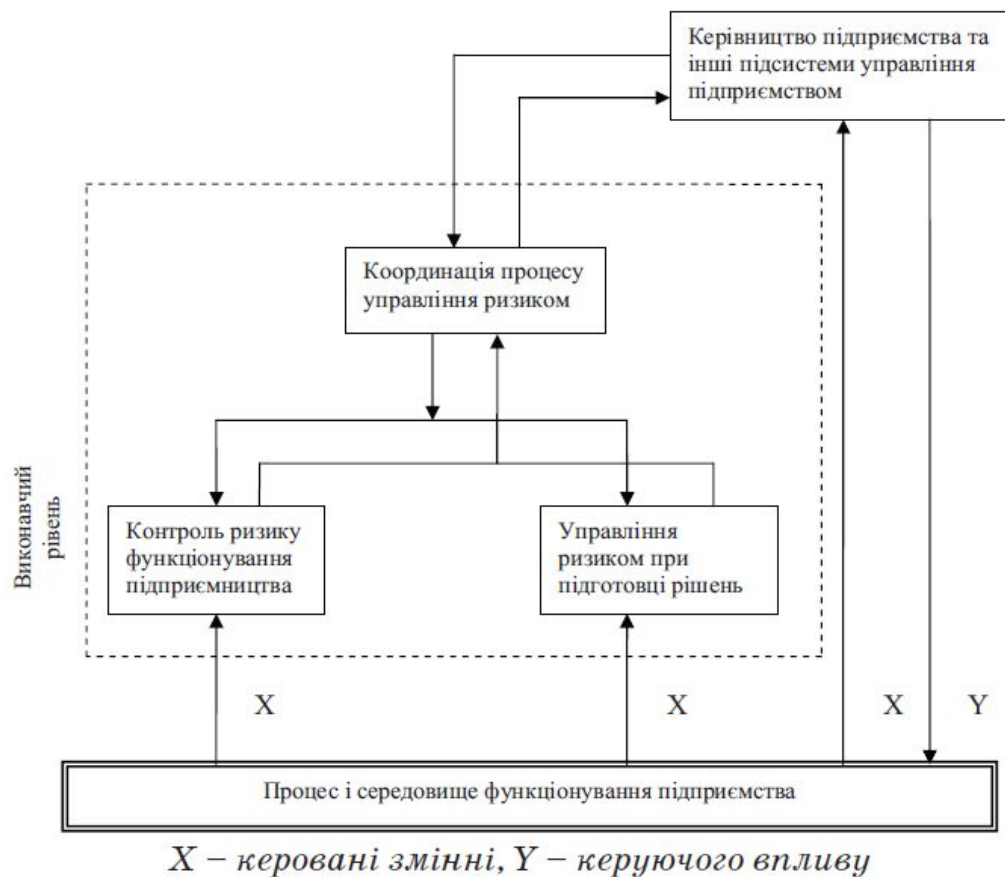

Рисунок 3.3 - Функціональна структура управління ризиком на підприємстві

Джерело: побудовано автором за даними [52]

Функція управління рівнем ризику при підготовці рішень реалізує процедури аналізу ризику під час підготовки стратегічних, тактичних або оперативних рішень і дозволяє оцінити збільшення рівня ризику, обумовлене прийняттям пропонованого рішення, або вказати фактори ризику, дія яких стане більш ймовірною або істотною. За результатами такого аналізу завчасно можуть бути розроблені заходи, які усувають або, щонайменше, ослабляють

негативні наслідки прояву ризику. Можливо буде також рекомендовано відмовитися від пропонованого рішення як невиправдано ризикованого. Разом з тим дана функція ініціюється при виявленні блоком «контроль» початку небажаного розвитку подій для розробки адекватних коригувальних впливів» [52].

На координуючому рівні виконуються командно-контрольні процедури узгодження роботи всіх ланок підсистеми управління ризиком відповідно до прийнятих цільових настанов підприємства.

Людино-машинні процедури управління ризиком необхідно організувати, тобто визначити строки проведення робіт, форму й обсяг подання результатів, склад і порядок виконання процедур аналізу й оцінки рівня ризику, підготувати необхідну нормативну та довідкову інформацію, зібрати поточну інформацію, запустити процес розробки заходів щодо зниження рівня ризику і, нарешті, довести вироблені пропозиції до відомості керівництва підприємства, а після їх затвердження організувати реалізацію антиризикових заходів. Ця сукупність дій входить до складу функції «координація процесу управління ризиком [52].

На (рис. 3.4) подана структурна схема алгоритму управління ризиком у системі управління виробничим підприємством, що являє собою ланцюг зі зворотним зв'язком. Зворотний зв'язок тут здійснює функція «координація процесу управління ризиком». На схемі позначені також контури взаємодії з іншими підсистемами [52].

Загалом контроль ризику функціонування підприємства відбувається у такий спосіб. Інформація про змінні, що характеризують поточний стан підприємства й навколишнього середовища, збирається і переробляється блоком «моніторинг», а результати передаються в блок «аналіз факторів та оцінювання рівня ризику».

При цьому періодичність спостереження, склад і форма фіксації результатів обробки інформації повинні встановлюватися на досить тривалий

термін для можливості порівняльного зіставлення при наступних актах аналізу ризику.

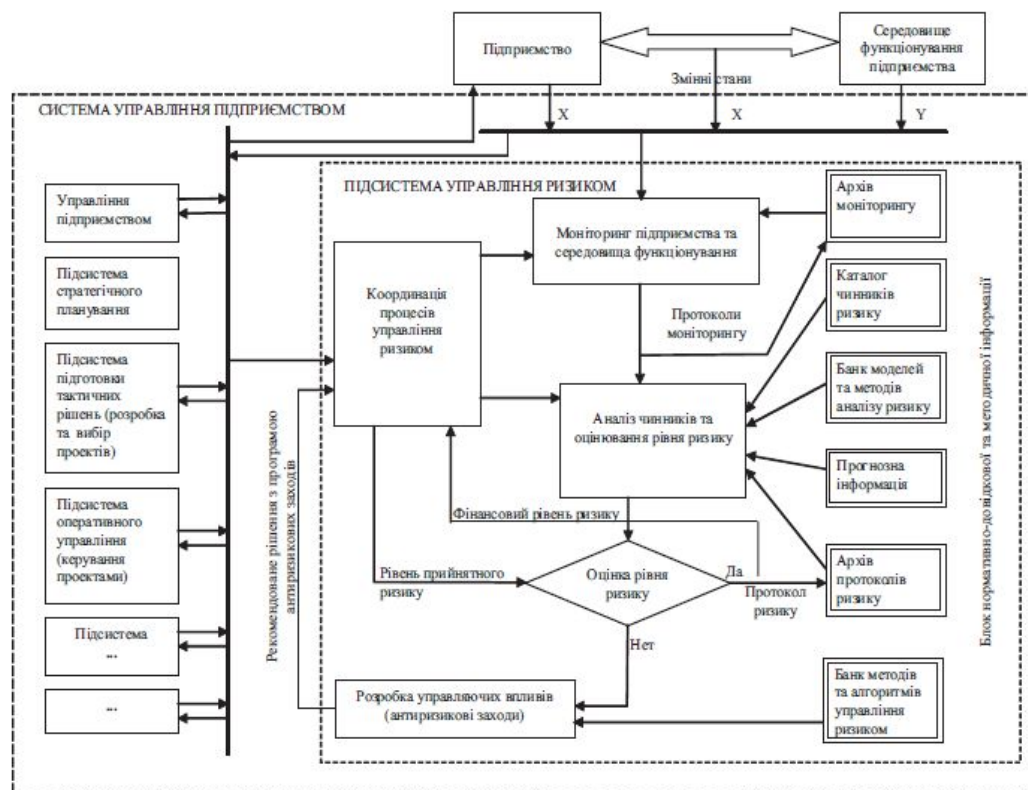

Рисунок 3.4 - Блок-схема алгоритму управління ризиком у системі управління підприємством

Джерело: побудовано автором за даними [52]

У блоці «аналіз факторів і оцінювання рівня ризику» ця інформація разом з аналогічною інформацією попередніх точок «відбору проб» (моніторингу та аналізу ризику) і необхідними нормативно-довідковими даними обробляється за допомогою відповідних методів. Отриманий в результаті аналітичної роботи фактичний профіль факторів ризику та оцінка нового значення рівня ризику порівнюються з попередніми даними, що зберігаються в архіві блоку «нормативно-довідкова інформація», і заданим рівнем прийняттого ризику [52].

Якщо виявляється, що отримані на даний момент оцінки рівня ризику істотно не відрізняються від попередніх і не перевищують установлений

керівництвом підприємства поріг прийняттого ризику, «функція контролю завершується передачею оформлених протоколів ризику в архів протоколів ризику й видачею рекомендацій про строк проведення чергового контрольного циклу. У протилежному випадку потрібна корекція ходу подій, для чого ініціюється виконання функції «управління ризиком». Роль функції «управління ризиком» полягає у перевірці «ризикованості» планованого господарського рішення, яке називається на цій стадії «пробним рішенням» [52].

Усі способи зниження ризику поділяються на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх відносимо:

1) страхування ризику – один із найчастіше використовуваних методів зниження ризику. В умовах ринку особливу актуальність має страхування від комерційних, технічних, правових і політичних ризиків. Страхування стає не лише методом захисту господарювання від стихійних лих, але й захистом від несприятливих змін економічної кон'юнктури. Воно допомагає впорядкуванню фінансових і юридичних взаємозв'язків між різними учасниками ринкових відносин. Однією зі специфічних форм страхування фінансових ризиків є хеджування, яке дає змогу виключити або обмежити ризики фінансових операцій через несприятливі зміни курсу валют, цін на товари, послуги, відсоткових ставок тощо в майбутньому. Існує два класи операцій хеджування, які є основою формування стратегій поведінки інвесторів на фондовому ринку: – хеджування на підвищення або хеджування покупкою, що являє собою біржову операцію з купівлі термінових контрактів. Цей вид хеджування застосовується тоді, коли потрібно застрахуватися від імовірних підвищень цін на деякі активи в майбутньому. Воно дає змогу встановити купівельну ціну набагато раніше, ніж буде куплено товар; – хеджування на зниження або хеджування продажів – це біржова операція, пов'язана з продажем термінового контракту на будь-який актив (товар), зі страхуванням від майбутнього падіння цін на нього [53];

2) страхування відповідальності – це галузь страхування, де об'єктом виступає відповідальність перед третіми юридичними або фізичними особами, котрі можуть зазнати збитків унаслідок будь-якої дії або бездіяльності страхувальника [53];

3) диверсифікація – це процес розподілу коштів, що інвестуються, між різними об'єктами вкладення, які безпосередньо не пов'язані між собою. У такому випадку, якщо в результаті непередбачених подій один вид діяльності буде збитковим, інший усе ж приносить прибуток. Це врятує підприємство від банкрутства й дасть йому змогу продовжити функціонування [53];

4) розподіл ризику означає, що одна сторона (трансфер), яка наражається на ризик виникнення збитків, знаходить партнера (трансфері), котрий може прийняти на себе її ризик [53].

Існує, як мінімум, три причини, через які розподіл ризику вигідний як для сторони, яка його передає, так і для приймаючої:

- утрати, що є великими для сторони, яка передає ризик, можуть бути незначними для іншої, яка приймає на себе ризик;
- приймаюча ризик сторона може знати кращі способи та мати кращі можливості для скорочення можливих утрат, ніж та, яка передає ризик;
- приймаюча ризик сторона може перебувати в кращій позиції для скорочення втрат або контролю за господарським ризиком [54].

До внутрішніх способів мінімізації ризику потрібно віднести:

1) резервування засобів. На підприємстві створюються страхові запаси сировини, матеріалів і комплектуючих, резервні фонди грошових коштів, устанавлюються ніби наперед нові контакти й зв'язки;

2) лімітування – це система обмежень як зверху, так і знизу, що сприяють зменшенню ступеня ризику [55].

Цей спосіб доволі широко застосовується:

- у банківській сфері (під час видачі кредиту);
- господарюючими суб'єктами (під час продажу товарів у кредит);

- інвесторами (під час визначення сум укладення капіталу в різні проекти);

3) забезпечення якості виготовленої продукції відповідно до вимог замовників на основі безконфліктних і довірливих відносин.

Причинами ризику незадовільної якості продукції є:

- існування похибки вимірювальної техніки;
- незабезпечення технологічної точності обладнання;
- неякісний і недобросовісний контроль.

Ризик непідписання контракту на довгострокову перспективу пов'язаний, зазвичай, із конкуренцією на вітчизняному й світовому ринках. Тому підприємство, намагаючись бути конкурентоспроможним у сучасній ринковій кон'юнктурі, повинно забезпечувати необхідну якість продукції та прийнятну для замовника ціну, не забуваючи при цьому своїх інтересів [55];

4) бізнес-планування. Ефективне планування дає можливість керівництву передбачити економічні коливання й пристосуватися до змін кон'юнктури ринку, знизивши в такий спосіб рівень ризику;

5) управлінське консультування. Світова практика розвитку бізнесу та підприємницької діяльності свідчить про широке використання інституту консультантів, як зовнішніх, так і внутрішніх. Система консалтингових фірм посідає доволі вагоме місце в інфраструктурі ринкової економіки. Вітчизняні підприємства чітко усвідомлюють потребу такого консультування, за якого консультант здійснює не лише локальне виправлення «вузьких» проблем, а й, поглиблено вивчаючи специфіку клієнтської організації, займається комплексним питанням стратегічного розвитку цього підприємства» [56].

У реальних господарських ситуаціях, в умовах дії великої кількості чинників ризику, можуть використовуватися різноманітні способи зниження кінцевого рівня ризику, який впливає на ті чи інші сторони діяльності підприємства. Тому їх правильний вибір відіграє важливу роль у системі управління ризиком.

Висновки до розділу 3

Для стабілізації економіки сільського господарства та розвитку ринку зерна в Україні необхідно: посилити державне регулювання виробництва й збуту аграрної продукції у напрямі виконання контрактів і квот продажу соціально важливих видів продукції (гречка, горох, просо, цукрові буряки, молоко тощо), оскільки значна частина великих підприємств за останні роки не виробляють названу вище продукцію; визначити напрями та порядок державної інноваційної підтримки науково-дослідної діяльності у складових АПК; налагодити виробництво вітчизняних інноваційних основних техніко-технологічних засобів (комбайни, трактори, сівалки, жатки, культиватори тощо), які мають високі економічно-соціальні та екологічні параметри; удосконалити підготовку висококваліфікованих кадрів масових професій (трактористи, комбайнери та ін.) та фахівців вищої школи (агрономів, економістів, бухгалтерів, менеджерів тощо); поліпшити виробничу інфраструктуру: в сільгосп підприємствах, приймальних пунктах аграрної сировини, переробних підприємствах; активізувати державну підтримку сталого розвитку фермерських дрібних і середніх господарств, використовуючи модель підтримки науково-дослідних робіт (Нідерланди) та кредитної підтримки (Канада) – на період становлення досвіду Нідерландів.

Отже, комплексний підхід до управління ризиком дає змогу підприємцю ефективніше використовувати ресурси та розподіляти відповідальність, покращувати результати роботи фірми й забезпечувати її безпеку від дії ризику.

Економічна безпека країни повинна забезпечуватися ефективністю самої економіки, тобто, поряд із захисними заходами, здійснюваними державою, вона повинна захищати сама себе на основі високої продуктивності праці, якості продукції і т. ін.

Забезпечення економічної безпеки країни не є прерогативою якого-небудь одного державного відомства, служби. Вона має підтримуватися всією системою державних органів, всіма ланками й структурами економіки.

ВИСНОВКИ

Категорію «ризик» можна визначити як імовірність події чи групи споріднених випадкових подій, які спричиняють збитки об'єкту, який володіє даним ризиком. Економічний ризик — це об'єктивно-суб'єктивна категорія подолання конфліктності й невизначеності в ситуації неминучого вибору, що відображає ступінь досягнення очікуваного результату з урахуванням контрольованих і неконтрольованих факторів.

Найповніше та найзмістовніше тлумачення поняття «економічний ризик» подали такі вчені, як В. В. Вітлінський і П. І. Верченко [1]: економічний ризик — це економічна категорія, що пов'язана з подоланням невизначеності й конфліктності в ситуації неминучого вибору у ході виробничо-господарської діяльності. Вона відображає міру (ступінь) відхилення від цілей, бажаного (очікуваного) результату, а також ступінь невдачі з урахуванням впливу керованих і некерованих чинників, прямих та зворотних зв'язків стосовно об'єкта керування.

Відповідно, «ризик-менеджмент спрямований на знаходження оптимального співвідношення між високим рівнем ризику, що може призвести до краху підприємства, і повною відмовою від нього, що призводить до втрати конкурентоспроможності» [7].

У загальному значенні під економічною безпекою слід розуміти «найважливішу якісну характеристику економічної системи, яка визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства» [15].

Таким чином, економічна безпека підприємства (фірми) — це такий стан даного господарського суб'єкта, при якому життєво важливі компоненти структури й діяльності підприємства характеризуються високим ступенем захищеності від небажаних змін. Для цього підприємству слід дотримуватися стратегії, яка забезпечує достатній рівень нарощування соціально-

економічного потенціалу, стійкий розвиток бізнесу та підготовленість до можливих небажаних змін у сфері його життєдіяльності.

Економічна безпека є економічною основою. Забезпечення її — це гарантія незалежності країни, умова стабільності й ефективної життєдіяльності суспільства, досягнення успіху. Забезпечення національної безпеки неможливе без оцінки життєздатності економіки, її міцності при можливих зовнішніх і внутрішніх загрозах, тому економічна безпека належить до найважливіших національних пріоритетів [17].

За останні роки сільське господарство – майже єдина галузь в Україні, що демонструє стабільне зростання, незважаючи на складну соціально-економічну ситуацію. Галузь стала практично основним експортером та головним джерелом надходжень іноземної валюти в країну.

Сприятлива загальна ситуація в галузі до 24 лютого 2022 року обумовила позитивну в цілому динаміку показників фінансової сталості досліджуваного підприємства ТОВ «Агрофірма-Обрій». Високий рівень коефіцієнта маневреності власного капіталу, який складає 1,3 процентних пункти станом на 2021 рік та є вищим за нормативне значення, свідчить про достатність власних фінансових ресурсів для фінансування необоротних активів і частини оборотних.

Період одного обороту оборотних коштів (днів) вказує на ефективність управління оборотними активами підприємства. В даному випадку показник зменшився у 2021 році на 76,1 днів в порівнянні з минулим 2020 роком.

Коефіцієнт ефективності (прибутковості) оборотних коштів характеризує величину прибутку, що припадає на одну грошову одиницю вартості оборотних активів. В даному випадку показник у 2021 році збільшився на 1,1 процентних пунктів в порівнянні з 2020 роком, що позитивно впливає на підприємство.

Показник рентабельності активів збільшився на 69,3 процентних пункти у 2021 році в порівнянні з минулим роком.

В той же час, матеріальні витрати у 2021 році значно зросли і це веде до збільшення собівартості продукції; зростання витрат на оплату праці та соціальні відрахування зумовлено зовнішніми факторами, які не залежать від підприємства. Показник рентабельності власного капіталу зменшився на 61 процентний пункт у 2021 році в порівнянні з 2020 роком. Це негативно впливає на компанію. Коефіцієнт автономії в ТОВ «Агрофірма-Обрій» нижче нормативного значення, це означає, що платоспроможність підприємства порушена. Коефіцієнт критичної ліквідності менше нормативного значення, що складає 0,2 процентних пункти, це означає, що є загроза фінансовій стабільності підприємства.

Основними джерелами резервів зростання є:

- збільшення обсягу реалізації продукції,
- зменшення собівартості продукції;
- підвищення якості товарної продукції;
- реалізація продукції на більш вигідних ринках збуту.

До існуючих природних ризиків функціонування галузі в цілому за останній рік додалися ризики та втрати, пов'язані з російсько-українською війною: продовження російсько-української війни протягом нового посівного періоду; втрата земельного фонду внаслідок замінювання територій; продовження блокування української портової та логістичної інфраструктури; дефіцит та зростання цін на паливно-мастильні матеріали; дефіцит та зростання цін на добрива та посівний матеріал; відсутність державних коштів на програми підтримки сільськогосподарських виробників; зростання непередбачених планами витрат на запобігання енергетичній кризі, яка впливає на стабільність виробничого процесу: ризики штрафних санкцій від покупців за порушення строків виконання укладених контрактів; ризики несприятливих погодних умов.

Для стабілізації економіки сільського господарства та розвитку ринку зерна в Україні необхідно: посилити державне регулювання виробництва й збуту аграрної продукції у напрямі виконання контрактів і квот продажу соціально важливих видів продукції (гречка, горох, просо, цукрові буряки,

молоко тощо), оскільки значна частина великих підприємств за останні роки не виробляють названу вище продукцію; визначити напрями та порядок державної інноваційної підтримки науково-дослідної діяльності у складових АПК; налагодити виробництво вітчизняних інноваційних основних техніко-технологічних засобів (комбайни, трактори, сівалки, жатки, культиватори тощо), які мають високі економічно-соціальні та екологічні параметри; удосконалити підготовку висококваліфікованих кадрів масових професій (трактористи, комбайнери та ін.) та фахівців вищої школи (агрономів, економістів, бухгалтерів, менеджерів тощо); поліпшити виробничу інфраструктуру: в сільгоспідприємствах, приймальних пунктах аграрної сировини, переробних підприємствах; активізувати державну підтримку сталого розвитку фермерських дрібних і середніх господарств, використовуючи модель підтримки науково-дослідних робіт (Нідерланди) та кредитної підтримки (Канада) – на період становлення досвіду Нідерландів.

Отже, комплексний підхід до управління ризиком дає змогу підприємцю ефективніше використовувати ресурси та розподіляти відповідальність, покращувати результати роботи фірми й забезпечувати її безпеку від дії ризику.

Економічна безпека країни повинна забезпечуватися ефективністю самої економіки, тобто, поряд із захисними заходами, здійснюваними державою, вона повинна захищати сама себе на основі високої продуктивності праці, якості продукції і т. ін.

Забезпечення економічної безпеки країни не є прерогативою якого-небудь одного державного відомства, служби. Вона має підтримуватися всією системою державних органів, всіма ланками й структурами економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Халатур С.М. Інституціональні детермінанти формування стратегії економічного розвитку сільського господарства України. *Бізнес Інформ*. 2017. № 5. С. 119–123.
2. Зінчук Т.О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектору економіки України: монографія. Житомир: ДВНЗ «Держ. агрокол. ун-т», 2008. 384 с.
3. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація : наукова доповідь / О.М. Бородіна та ін.; за ред. В.М. Геєця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2012. 56 с.
4. Слободянюк Н.О. Інвестиційні стратегії забезпечення конкурентоспроможності аграрної сфери національної економіки. *Бізнес Інформ*. 2017. № 1. С. 172–176.
5. Халатур С.М. Особливості та шляхи вдосконалення фінансування розвитку сільського господарства в Україні. *Бізнес Інформ*. 2017. № 4. С. 194–198.
6. Мельник О.В. Сучасні аспекти стратегічного управління в аграрному секторі економіки України. *Бізнес Інформ*. 2017. № 4. С.111–116.
7. Воронич М.М. Стан та основні тренди розвитку аграрного сектору України: геоекономічний аспект. *Бізнес Інформ*. 2019. № 6. С. 154–162.
8. Іванюта В.Ф. Агропромисловий сектор як основа розвитку економіки сільських територій в умовах євроінтеграційних процесів. URL: <http://www.economy.nauka.com>.
9. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ.; изд. 2-е, испр. и доп. Москва: Academia, 2004. 88 с.
10. Роль АПК в економіці України. URL: <http://www.novageografia.com>.

11. Темпы роста индекса сельхозпродукции в Украине опережают прошлогодние. URL: <http://agroportal.ua>.
12. В аграрной сфере экономики Украины наступил инвестиционный кризис. Мнение. URL: <https://latifundist.com>.
13. Финансы на аграрном поле: о результатах 2019 и тенденциях 2020. URL: <https://latifundist.com>.
14. В мире растет производство этанола, поэтому у кукурузы хорошие перспективы. Нероба. URL: <https://latifundist.com>
15. Силивончик А. Светлое будущее 2020: Прогнозы для АПК. URL: <https://latifundist.com>
16. ТОП аграрных фактов независимой Украины. URL: <https://latifundist.com>.
17. Рутицкая В. Украинский АПК: пять лет «европейских» реформ. URL: <https://www.eurointegration.com.ua>
18. Четыре проблемы, которые способны затормозить украинское сельское хозяйство. URL: <https://businessviews.com.ua>
19. Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг) / [Воскобійник Ю. П., Шпикуляк О. Г., Камінський І. В. та ін.]; за ред. Ю. П. Воскобійника. Київ: ННЦ ІАЕ, 2011. 355 с.
20. Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг) / [Шпичак О. М., Воскобійник Ю. П., Шпикуляк О. Г., та ін.]; за ред. Ю. П. Воскобійника. Київ: ННЦ ІАЕ, 2013. 440 с.
21. Давиденко М. М., Буряк А. В., Скрипник Г. О. Інвестиційне забезпечення розвитку аграрного сектора економіки України: монографія. Київ: Компринт, 2017. 388 с.
22. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК: монографія [Дем'яненко М. Я., Саблук П. Т., Скупий В. М. Київ: ННЦ, ІАЕ, 2011. 372 с.

23. Жидяк О. Р. Державна підтримка інноваційної діяльності підприємств аграрної сфери. *Інноваційна економіка*. 2013. № 1 [39]. С. 80-83.

24. Інформація щодо державної фінансової підтримки суб'єктів господарювання АПК по Україні у 2018 році. URL: http://minagro.gov.ua/uk/support_apk.

25. Кернасюк Ю. В. Світовий досвід державної підтримки агробізнесу. *Агробізнес сьогодні*. URL: http://agrobusiness.com.ua/agro/ekonomichny_i-hektar/item/7931-svitovyi-dosvidderzhavnoi-pidtrymkyahrobiznesu.html.

26. Корецький М. Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці: монографія. Київ: Вид-во УАДУ, 2009. 260 с.

27. Мазур Ю. В. Державна підтримка АПК України: суть, значення та сучасний стан. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 7. С. 128-135

28. Могильний О. М. Регулювання аграрної сфери: монографія. Ужгород: ІВА, 2005. 400 с.

29. Назаренко Г. В. Державна підтримка зернового ринку як перспективного джерела економічного зростання. *Економіка і суспільство*. 2016. Випуск № 7. С. 107-113.

30. Радченко О. Державна підтримка сільського господарства України в період системних реформ. *Економічний дискурс*. 2016. Випуск 2. С. 42-53.

31. 14. Радченко О. Д. Механізм та інструменти підтримки сільського господарства згідно з бюджетом на 2017 рік. *Агробізнес сьогодні*. URL: agrobusiness.com.ua/.../1774-mekhanizm-ta-instrumentypidtrymky-silskoho-hospodarstvazhidno-z-biudzhetom-na-2017-rik.html.

32. Тарасенко А., Яблоновський Д. Яка модель субсидіювання аграрного сектора потрібна Україні. Центр економічної стратегії, 2018. 24 с.

33. Фінанси агропромислового виробництва: навчальний посібник / За ред. Пархомця М. К. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. 404 с.

34. Державна служба статистики України.
URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
35. Food Prices Approach Record Highs, Threatening the World's Poorest.
URL: <https://www.nytimes.com/2022/02/03/business/economy/food-prices-inflation-world.html>
36. Food and agricultural organization. URL:
<https://www.un.org/ru/node/55053>
37. Вітлінський В. В., Великоіваненко Г. І. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія. К.: КНЕУ, 2004. 480 с.
38. Горова К. О. Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків : конспект лекцій. Х.: [б. в.], 2011. 82 с.
39. Донець Л. І. Економічні ризики та методи їх вимірювання : навч. посіб. К. : Центр навч. л-ри, 2006. 312 с.
40. Коваленко О. В. Підприємництво та його організаційно-правові засади : навч. посіб. Львів: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 400 с.
41. А. Н. Аверкин, Н. З. Батыршин, А. Ф. Блишун. Нечеткие множества в моделях управления и искусственного интеллекта: навч. посіб. Москва: Наука, 1986. 312 с.
42. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента: навч. посіб. Київ: Ника-Центр, 1999. 592 с.
43. Верченко П. І., Великоіваненко Г. І., Демчук Н. В.. Ризикологія: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. Київ: КНЕУ, 2006. 176 с.
44. Вітлінський В. В., Верченко П. І., Аналіз, моделювання та управління економічними ризиками: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. Київ: КНЕУ, 2000. 292 с.
45. Вітлінський В. В. Економічний ризик: ігрові моделі: Навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2002. 384 с.

46. Вітлінський В. В. Ризик у менеджменті: Навч посіб. Київ: Борисфен-М, 1996. 336 с.
47. Кірилов В. Економічний зміст інвестицій в умовах розвитку ринкових відносин. *Вісник НАДУ*. 2004. № 10. С. 242–248.
48. Медведєв М. Г., Барановська М. Г., Ігрові методи моделювання економічних систем: навч. посіб. Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2001. 116 с.
49. Ястремський О. І. Основи теорії економічного ризику: Навч. посіб. для студентів екон. спец. вищ. навч. закладів Київ: ИНЭКС, 1997. 170 с.
50. Останкова Л. А., Шевченко Н. Ю. Аналіз, моделювання та управління економічними ризиками: Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 256 с.
51. Аранчій, В., Ігнатенко, М. Сутність ризиків підприємницької діяльності та їх оцінка з метою нівелювання й уникнення в управлінні ефективністю й конкурентоспроможністю розвитку. *Економічний вісник університету*. 2018. № 39, С. 52–58
52. Voloshina-Sidey, V. (2021). Analysis of risk assessment as a tool for sustainable development of entrepreneurship in the context of global challenges and the corona crisis. *Pryazovskyi Economic Herald*, 2(25). doi: 10.32840/2522-4263/2021-2-13
53. Дорош, Н. (2017). Оцінювання ризиків при проведенні аудиту. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*, 4, 40–48
54. Pavlenchuk, N., Horbonos, F., Pavlenchuk, A., & Skrynkovskyu, R. (2020). Paradigm of the functional approach to manifestations of risk in performance of enterprises under market conditions. *Ekonomika APK*, 308(6), 98–113. doi: 10.32317/2221-1055.202006098
55. Міністерство економічного розвитку України. (2013). Керування ризиком. Методи загального оцінювання ризику (IEC/ISO 31010:2009, IDT): ДСТУ IEC/ISO 31010:2013. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/iso_31010.pdf

56. Скриньковський Р.М. (2015). Діагностика фінансового, виробничого, трудового, соціально-економічного та інноваційно-інвестиційного потенціалів і аналіз потенційних ризиків підприємства в умовах невизначеності. Проблеми економіки, 2, С. 186–193.

